

MONITORING I EVALUACIJA ZAKONA I POLITIKA ZA SUZBIJANJE TRGOVINE LJUDIMA I NJIHOVA IMPLEMENTACIJA U CRNOJ GORI U 2014. I 2015. GODINI

**BALKANS
ACT
NOW!**

The project is supported by the
European Union

WOMEN'S RIGHTS CENTER
CENTAR ZA ŽENSKA PRAVA

Monitoring i evaluacija zakona i politika za suzbijanje trgovine ljudima i njihova implementacija u Crnoj Gori u 2014. i 2015. godini

Izveštaj je pripremljen u okviru projekta "Obuka za analizu, praćenje i razvoj monitoring alata" (Posl.br 2012-306-193 P2) sprovedena u okviru projekta Balkans ACT Now! (BAN). Izveštaj je pripremila osoblje organizacije ASTRA - Akcija protiv trgovine ljudima. Maj 2016

MONITORING I EVALUACIJA ZAKONA I POLITIKA ZA SUZBIJANJE TRGOVINE LJUDIMA I NJIHOVA IMPLEMENTACIJA U CRNOJ GORI U 2014. I 2015. GODINI

Autor i izdavač

Centar za ženska prava
Podgorica, Crna Gora

impresum

2/

Dizajn: Darko Kolesar

Napomena: Ova publikacija je izrađena uz podršku Evropske unije. Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost organizacije Centar za ženska prava i ni na koji način ne odražava stavove Evropske unij

Sva prava zadržana. Sadržina ove publikacije se može slobodno koristiti i umnožavati u obrazovne i druge nekomercijalne svrhe, pod uslovom da se uz svaku takvu reprodukciju navede kao izvor Centar za ženska prava.

SADRŽAJ

SKRAĆENICE KORIŠTENE U IZVJEŠTAJU	4
RJEČNIK POJMOVA	4
UVOD	5
INSTITUCIONALNI I STRATEŠKI OKVIR	6
PREGLED STATISTIČKIH PODATAKA	9
OSVRT NA IZVJEŠTAJE RELEVANTNIH MEĐUNARODNIH TIJELA	14
MONITORING IZVJEŠTAJ	17
METODOLOGIJA	17
A. ZAKON I NACIONALNI PRAVNI OKVIR ZA KRIMINALIZACIJU TRGOVINE LJUDIMA	19
B. IDENTIFIKOVANJE ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA	25
C. ZAŠTITA ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA	28
C.1 Zaštita stranih žrtava	29
C.2 Zaštita žrtava - svjedoka	29
D. PODRŠKA I POMOĆ ŽRTVAMA	34
D.1 Savjetovanje i informisanje	34
D.2 Materijalna pomoć i smještaj	35
D.3 Rehabilitacija i reintegracija	36
E. KOMPENZACIJA I PRAVNA ZAŠTITA ZA ŽRTVE	37
E.1 Pristup pravnoj pomoći	37
E.2 Naknada	37
E.3 Kaznena politika	40
ANALIZA PRESUDA - ZAKLJUČCI	43
PREPORUKE	46

3

SKRAĆENICE KORIŠTENE U IZVJEŠTAJU

BAN	Balkans ACT Now!
KBTLJ	Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima
KZ	Krivični zakonik
ZKP	Zakonik o krivičnom postupku
SE	Savjet Evrope
OCD	Organizacije civilnog društva
CSR	Centar za socijalni rad
EU	Evropska unija
Konvencija SE	Konvencija Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima
GRETA	Ekspertska grupa za suzbijanje trgovine ljudima (zadužena za monitoring implementacije Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, 2005).
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
NVO	Nevladina organizacija
TLj	Trgovina ljudima
UN	Ujedinjene nacije

REČNIK POJMOVA

Žrtva trgovine ljudima	<p>Ovaj izvještaj se odnosi na osobe koje su bile žrtve trgovine ljudima, na dva načina:</p> <ul style="list-style-type: none">(i) "potencijalna ili moguća" žrtva trgovine ljudima, odnosi se na svakoga ko je stupio u kontakt sa vlastima i za koga postoje <u>opravdani razlozi</u> da se vjeruje da je lice žrtva trgovine ljudima, ali još uvijek nije zvanično priznata kao takva od strane vlasti;(ii) lice koje su vlasti definitivno prepoznale kao žrtvu trgovine ljudima ima "zvanično priznati" status žrtve trgovine ljudima, bilo da je to rezultat postupka identifikacije ili je žrtva identifikovana u toku suđenja; <p>Pojam "žrtva" se u oba slučaja odnosi na nekoga ko je žrtva krivičnog djela trgovine ljudima, i kao takva, ima poseban status "žrtve" pred nadležnim institucijama.</p>
-------------------------------	--

UVOD

Od svog osnivanja, 3. maja 2012. godine, **Centar za ženska prava (CŽP)** aktivno radi na osvješćivanju javnosti o ženskim ljudskim pravima, uključujući trgovinu ljudima i nasilje nad ženama i djecom u Crnoj Gori. Učešće u Regionalnom projektu *Balkan ACT Now 2*, čiji je nosilac ASTRA iz Beograda i saradnja sa partnerskim organizacijama iz Bosne i Hercegovine, Makedonije i Holandije, kao i lokalnim partnerima iz Crne Gore, omogućilo nam je aktivnije praćenje stanja u oblasti trgovine ljudima i mjera koje država preduzima na planu izgradnje mehanizama i kapaciteta institucija za prevenciju i suzbijanje ovog teškog oblika kršenja ljudskih prava. U okviru projekta smo posebno razvili saradnju sa Vladinom kancelarijom za trgovinu ljudima i Vrhovnim sudom Crne Gore, sa kojim smo, 7. marta 2016. Godine, potpisali Memorandum o saradnji.

Cilj nam je da kroz monitoring stanja u ovoj oblasti i analizu položaja i prava žrtava u sudskim postupcima, u odnosu na zadati minimum standarda predviđen međunarodnim dokumentima, ukažemo na određene tendencije u sudskoj praksi koje se mogu javiti zbog nedostataka u domaćem zakonodavnom okviru u oblasti borbe protiv trgovine ljudima, zbog nedosljedne primjene postojećih zakonskih rješenja i prepreka u pogledu pravilnog sagledavanja i razumijevanja položaja žrtava trgovine ljudima tokom krivičnih istraga, kao i u sudskim postupcima.

U izvještaju smo ocijenili odgovore Crne Gore na trgovinu ljudima, uglavnom za period 2014-2015:¹

- A. Zakon i primjena zakona;
- B. Identifikacija žrtava trgovine ljudima;
- C. Zaštita žrtava trgovine ljudima, kako državljana/ki CG tako i stranaca;
- D. Pomoć i podrška za žrtve;
- E. Naknada štete i pravni lijek za žrtve.

¹ U svakom slučaju smo ispitali da li su standardi u skladu sa navedenim u priručniku za monitoring koji je pripremljen u okviru projekta *Balkans ACT Now 2*. - Monitoring i evaluacija politika za suzbijanje trgovine ljudima: priručnik za zastupnike žrtava.

INSTITUCIONALNI I STRATEŠKI OKVIR

Vlada Crne Gore je 2012. godine usvojila novu *Strategiju za borbu protiv trgovine ljudima 2012 – 2018*², kao i *Akcione planove za 2012, 2013, 2014 i 2015*. Ovim dokumentima su definisani ciljevi i pravci borbe protiv trgovine ljudima, kao i mjere za unapređenje anti-trafiking mehanizama u javnom, privatnom i civilnom sektoru, poput jačanja vještina predstavnika institucija koji postupaju sa žrtvama trgovine ljudima, formiranja mobilnih timova i izrade višejezičnog upitnika za identifikaciju žrtava.

Strategija obuhvata sljedeće oblasti: 1. Prevenciju i edukaciju; 2. Identifikaciju žrtava; 3. Pomoć, zaštitu i reintegraciju žrtava; 4. Efikasno krivično gonjenje; 5. Međunarodnu saradnju; 6. Koordinaciju i partnerstvo. Akcioni plan za implementaciju Strategije predviđa set mjera koje se, između ostalog, odnose na izradu i promociju standardizovanih pravila i politika za postupanje u slučajevima zloupotrebe položaja policije, specijalizovane obuke za predstavnike institucija i obezbjeđivanje uslova za bolju zaštitu svjedoka. Takođe, ovim dokumentima je naglašena obaveza da se obezbijede adekvatna sredstva za efikasno obavljanje funkcija od strane Nacionalnog koordinatora i Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima kako bi ove institucije mogle imati aktivnu ulogu u borbi protiv trgovine ljudima u Crnoj Gori.

Borba protiv trgovine ljudima tretirana je i *Akcionim planom za pregovaračko poglavlje 24* koji sadrži niz mjera usmjerenih ka usklađivanju nacionalnog zakonodavstva sa pravnom tekovinom EU, jačanju kapaciteta institucija za adekvatno prepoznavanje i reagovanje u borbi protiv trgovine ljudima i jačanje kapaciteta Skloništa za žrtve trgovine ljudima za pružanje kvalitetnih i raznovrsnih servisa zaštite i podrške.³

Bitno je pomenuti i da je uz podršku Misije OEBS-a u Crnoj Gori od strane potpisnika Sporazuma o saradnji sačinjena *Lista indikatora*, usklađena sa

² <http://www.antitraficking.gov.me/rubrike/nacionalna-strategija/89629/164499.html>

³ Mjere 6.2.55 - 6.2.66 iz Akcionog plana za poglavlje 24, revidiranog 16.02.2015. godine, dostupno na linku: file:///D:/PODACI/Downloads/Akcioni%20plan%20za%20Poglavlje%2024%20E2%80%93%20Pravda,%20sloboda%20i%20bezbjednost%2019%20i%2015.pdf

nacionalnim referalnim mehanizmima za borbu protiv trgovine ljudima,⁴ ali ista nije pravno obavezujuća za institucije, što ne garantuje ujednačenu primjenu jedinstvenih indikatora u svim slučajevima trgovine ljudima.

Institucionalni okvir u oblasti borbe protiv trgovine ljudima čine sljedeće institucije:

- **Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima** pri Generalnom Sekretarijatu Vlade Crne Gore koja koordinira aktivnosti na planu prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, sprovodi, u saradnji sa Upravom za kadrove i nevladinim organizacijama, programe prevencije i edukacije za predstavnike institucija koje dolaze u kontakt sa žrtvama trgovine ljudima, prikuplja i objedinjuje statističke podatke dobijene od Skloništa za žrtve trgovine ljudima, policije, državnog tužilaštva i Vrhovnog suda. Kancelarija je 2009. godine pokrenula *besplatnu SOS liniju za žrtve trgovine ljudima* koja je na raspolaganju građanima 24 h.
- **Uprava policije** koja u okviru zakonskih ovlašćenja istražuje trgovinu ljudima i upućuje slučajeve na krivično gonjenje;
- **Državno tužilaštvo** koje krivično goni počinioce krivičnog djela trgovine ljudima;
- **Sudovi** koji su nadležni za donošenje odluka u postupcima koji se vode u slučajevima trgovine ljudima, kao i za pružanje sudske zaštite oštećenima;⁵
- **Sklonište za žrtve trgovine ljudima** koje je formirano 2004. godine i pruža smještaj i pravnu, psihosocijalnu i medicinsku pomoć žrtvama trgovine ljudima.⁶

Vrhovni sud, VDT, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo prosvjete, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima, JU Centar za podršku djeci i porodici Bijelo Polje, Crveni krst Crne Gore i NVO „Crnogorski ženski lobi“, „Sigurna ženska kuća“, „SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja - Nikšić“, „SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica“, „Dom nade“, „Institut socijalne inkluzije“ potpisali su 2013. godine

⁴ Referalni mehanizam (državni referalni mehanizam) je kooperativni okvir kroz koji državni faktori ispunjavaju obaveze koje imaju u vezi sa zaštitom i promovisanjem ljudskih prava žrtava trgovine ljudima kroz koordinaciju mjera u strateškom partnerstvu sa civilnim društvom - proces kojim se potencijalna žrtva trgovine ljudima upućuje specijalizovanim službama i kroz koji joj se pruža pomoć.

⁵ Za podršku svjedocima u sudovima, pripremljen je Informator u kojem se daju osnovne informacije o postupku i ulozi svjedoka i kontakti službe za podršku oštećenim/svjedocima. Takođe, u sudovima je obezbijeđen poseban prostor za boravak svjedoka za vrijeme trajanja postupka i ustanovljena Služba za podršku svjedocima/oštećenima u predmetima trgovine ljudima, nasilja u porodici i ratnih zločina. **Napomena:** Preuzeto iz Izvješćaja o realizaciji Strategije reforme pravosuđa 2007 – 2012, Akcija za ljudska prava/CeMI, jul 2015, Podgorica, str. 85, dostupno na: <http://www.hraction.org/wp-content/uploads/izvje%C5%A1taj-kona%C4%8Dna-verzija-14.7.2015.-sa-logoima.pdf>

⁶ Sklonište vodi NVO Crnogorski ženski lobi, a od 2006. godine njegov rad u potpunosti finansira Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima.

*Sporazum o međusobnoj saradnji u oblasti borbe protiv trafikinga.*⁷ Koordinaciono tijelo koje čine predstavnici/ce potpisnika Sporazuma se u pravilu sastaje dva puta godišnje, a po potrebi organizuje ad hoc sastanke, posebno kada se pojavi (potencijalni) slučaj trgovine ljudima koji zahtijeva saradnju i koordinirano djelovanje gore navedenih aktera.

⁷ <http://www.antitrafficking.gov.me/rubrike/sporazum-o-saradnji>

PREGLED STATISTIČKIH PODATAKA

Poput drugih država u regionu, Crna Gora se najčešće karakteriše kao zemlja porijekla i tranzita žrtava trgovine ljudima, a u manjem obimu i kao krajnja destinacija za žrtve trgovine ljudima. Profili identifikovanih žrtava ukazuju na djevojčice i žene iz Istočne Evrope i drugih zemalja Balkana, uključujući Srbiju i Kosovo, koje migriraju ka Zapadnoj Evropi i postaju predmet trgovine ljudima u Crnoj Gori, ali raste i broj žrtava koje su porijeklom iz Crne Gore.

Vlada Crne Gore je ulagala napore na planu suzbijanja trgovine ljudima, ali su se oni pokazali kao nedovoljni, dijelom zbog višegodišnjeg zvaničnog stava vlasti da organizovana trgovina ljudima u Crnoj Gori ne postoji, već da se radi o pojedinačnim slučajevima. Borbu protiv trgovine ljudima otežavao je i nedostatak preciznih podataka na osnovu kojih bi se mogla izmjeriti rasprostranjenost ovog problema, zbog toga što se mnogi oblici eksploatacije odvijaju u sferi sive ekonomije. Osim toga, nadležni organi su vodili evidencije prema broju formalno identifikovanih lica kojima je priznat status žrtve, kao i prema broju podignutih krivičnih prijava za krivična djela trgovine ljudima, broju učinilaca i oštećenih koji su tim prijavama obuhvaćeni ili prema broju sudski procesuiranih slučajeva. Ovakvi podaci su se pokazali nedovoljnim za sagledavanje pune slike o rasprostranjenosti trgovine ljudima u zemlji i regionu.

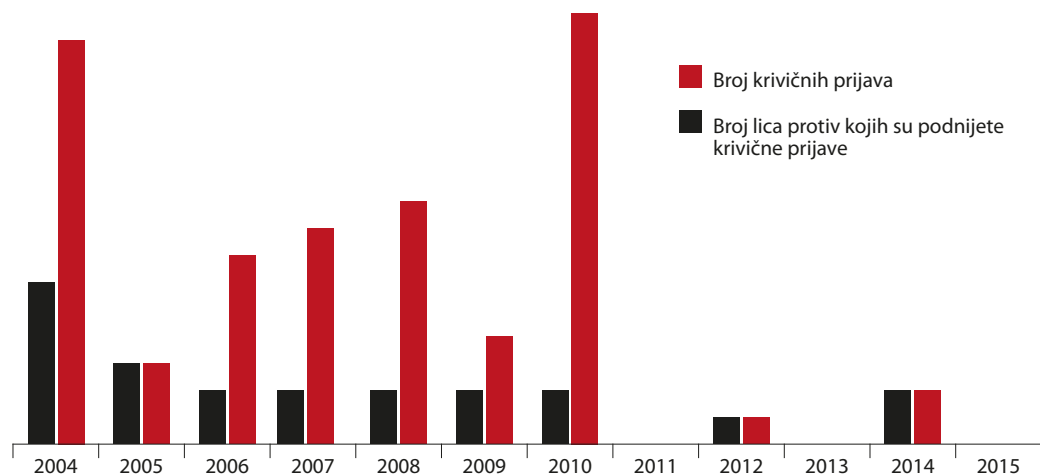
Prema podacima Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima koji su dobijeni po zahtjevu za slobodan pristup informacijama,⁸ u periodu od 01.01.2004 - 31.12.2015. godine, Uprava policije je podnijela 21 krivičnu prijavu za krivično djelo Trgovina ljudima čl. 444 Krivičnog zakonika Crne Gore CG i 1 krivičnu prijavu za krivično djelo Trgovina djecom radi usvojenja iz čl. 445 KZ.

⁸ Rješenje Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima, br.16 – 222/16 od 08.04.2016. god.

Tabela 1:

	Broj krivičnih prijava	Broj lica protiv kojih su podnijete krivične prijave
2004	6	15
2005	3	3
2006	2	7
2007	2	8
2008	2	9
2009	2	4
2010	2	16
2011	0	0
2012	1	1
2013	0	0
2014	2	2
2015	0	0
Ukupno	22	65

Grafikon 1:

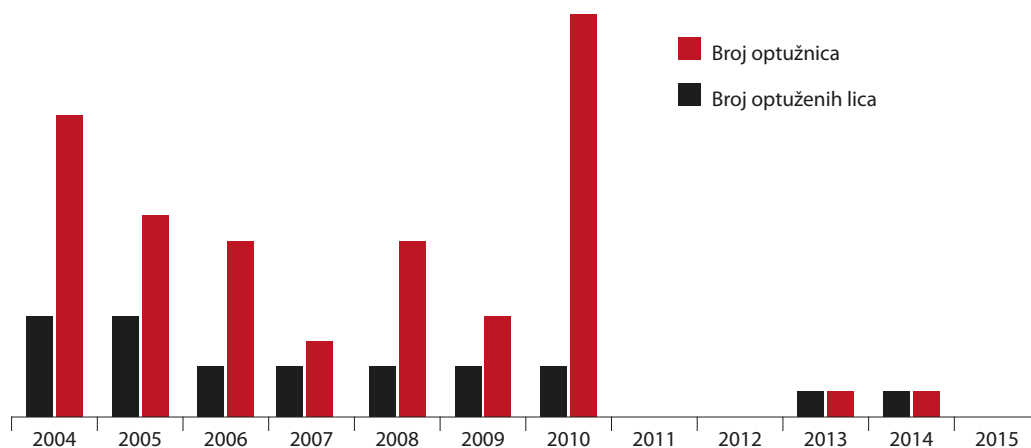

U periodu od od 01.01. 2004 - 31.12.2015. godine, Državno tužilaštvo Crne Gore je podiglo 20 optužnica protiv 59 lica za krivično djelo Trgovina ljudima iz čl. 444 KZ i protiv 6 lica za krivično djelo Trgovina djecom radi usvojenja iz čl. 445 KZ.

Tabela 2:

	Broj optužnica	Broj optuženih lica
2004	4	12
2005	4	8
2006	2	7
2007	2	3
2008	2	7
2009	2	4
2010	2	16
2011	0	0
2012	0	0
2013	1	1
2014	1	1
2015	0	0
Ukupno	20	59

Grafikon 2:

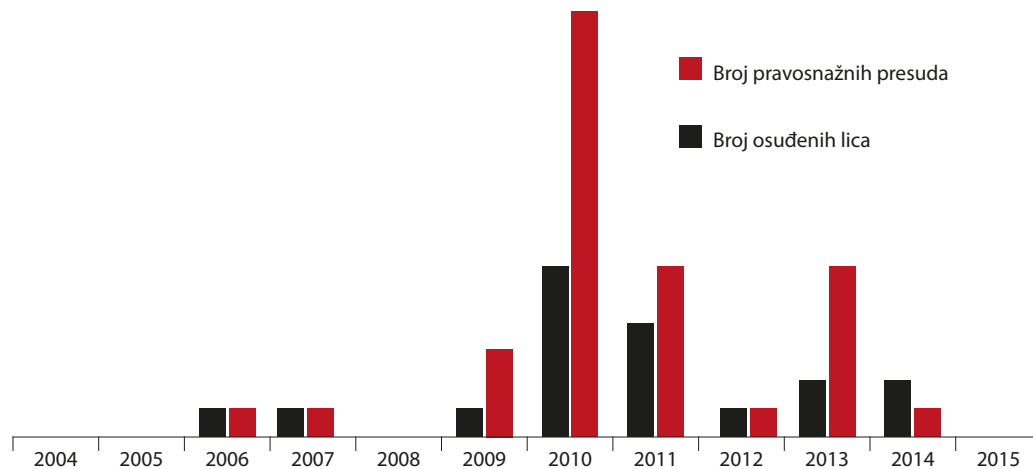

Od 01.01. 2004 - 31.12.2015. godine, kod nadležnih sudova bilo je u radu 17 predmeta za trgovinu ljudima i 1 predmet u vezi sa trgovinom djecom radi usvojenja (ukupno 18). U 13 pravosnažno riješenih predmeta, 34 lica je proglašeno krivim i osuđeno na zatvorsku kaznu, dok su u 5 pravosnažnih predmeta optuženi oslobođeni optužbe. U 2015. godini, nije bilo novoiniciranih postupaka.

Tabela 3:

	Broj pravosnažnih presuda	Broj osuđenih lica
2004	0	0
2005	0	0
2006	1	1
2007	1	1
2008	0	0
2009	1	3
2010	6 ¹	15
2011	4 ²	6
2012	1	1
2013	2 ³	6
2014	2 ⁴	1
2015	0	0
Ukupno	18	34

Grafikon 3:

U periodu od 01.01. 2004 - 31.12.2015. godine, registrovano je 38 žrtava trgovine

⁹ U 5 slučajeva donijeta je osuđujuća presuda u odnosu na 15 lica, dok je u jednom slučaju donijeta oslobađajuća presuda u odnosu na 5 lica (za krivično djelo Trgovina djecom radi usvojenja).

¹⁰ 2 oslobađajuće presude u odnosu na 6 lica i 2 osuđujuće presude, takođe u odnosu na 6 lica.

¹¹ 1 oslobađajuća presuda u odnosu na 16 lica i 1 osuđujuća presuda u odnosu na 6 lica.

¹² 1 osuđujuća presuda u odnosu na 1 lice i 1 oslobađajuća presuda, takođe u odnosu na 1 lice.

ljudima.¹³ U pitanju su strani državljani (osim u 8 slučajeva), prosječne starosti između 17 - 45 godina (9 lica je bilo maloljetno, starosti od 12 – 17 godina). U pogledu zemlje porijekla, identifikovane žrtve su dolazile iz Srbije, Kosova, Bosne i Hercegovina, Crne Gore, Ukrajine i Bangladeša.

/13

¹³ **Napomena:** Od 2013. godine kao žrtve trgovine ljudima statistički se prikazuju i potencijalne žrtve trgovine ljudima, bez obzira na kvalifikaciju krivičnog djela od strane organa nadležnih za krivično gonjenje.

OSVRT NA IZVJEŠTAJE RELEVANTNIH MEĐUNARODNIH TIJELA

U *Izveštaju o napretku Crne Gore za 2015. godinu*, konstatovano je da "crnogorske vlasti treba da traže i identifikuju žrtve trgovine ljudima na proaktivan način (npr. kroz nadležne inspekcijske službe)". Nova policijska jedinica koja se bavi slučajevima trgovine ljudima treba da prođe odgovarajuću obuku.¹⁴ Skloništu za žrtve trgovine ljudima je neophodna unutrašnja reorganizacija i bolje planiranje, imajući u vidu mali broj žrtava koje su u njemu smještene." Takođe, navodi se da tokom 2016. godine Crna Gora treba da obrati posebnu pažnju na **intenziviranje istraga vođenih obavještajnim radom u slučajevima trgovine ljudima**.¹⁵

UN Savjet za ljudska prava je u preporukama upućenim Crnoj Gori u junu 2013. godine u okviru *Opšteg periodičnog pregleda stanja ljudskih prava*,¹⁶ pozvao Vladu da intenzivira aktivnosti na planu sprječavanja i sankcionisanja svih oblika trgovine ljudima, sa posebnim osvrtom na **prevenciju učestalih ugovorenih brakova i dječjeg rada**.

UN Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava u *Zaključnim zapažanjima br. 18, 19 i 20*¹⁷ donijetim 12. decembra 2014. godine u vezi sa primjenom Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima u Crnoj Gori, izrazio zabrinutost zbog **ograničenih kapaciteta za sprovođenje zakona i identifikaciju žrtava, malog broja sudskih postupaka i blagih kazni izrečenih trafikantima**. Komitet apeluje na državu da osigura efikasne istrage i krivično gonjenje počinitelaca, vodi ažurirane statističke podatke o broju žrtava, počinitelaca, presuda i vrstama dosuđenih sankcija, kao i da osigura pristup djelotvornim pravnim lijekovima, uključujući i pravo na pravičnu novčanu naknadu zbog pretrpljene štete. Komitet posebno izražava zabrinutost zbog učestalosti dječjeg rada (naročito dječjeg prosjačenja) i nedovoljnog sankcionisanja ugovorenih brakova.

¹⁴ Neophodnost intenziviranja specijalizovanih obuka za borbu protiv trgovine ljudima u Crnoj Gori je konstatovana i u izvještaju organizacije Amnesty International za 2015. godinu, str. 255, dostupno na: <https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/0001/2015/en/>

¹⁵ *Izveštaj o napretku Crne Gore za 2015. godinu*, str. 18, 20 i 72, dostupno na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_montenegro.pdf

¹⁶ <http://www.upr-info.org/en/review/Montenegro/Session-15---January-2013/Adoption-in-the-Plenary-session#top>

¹⁷ *Concluding Observations on the Initial Report of Montenegro*: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=E%2FC.12%2fMNE%2fCO%2f1&Lang=en

U vezi sa ugovorenim brakovima, Komitet naglašava potrebu za kampanjama podizanja svijesti o kažnjivosti i štetnim posljedicama takvih brakova i obavezuje državu da prikuplja precizne podatke razvrstane po polu, starosti i nacionalnosti žrtava. U vezi sa suzbijanjem dječjeg prosjačenja, Komitet je dao preporuku državi da sprovodi efikasniji inspekcijski nadzor, preduzima kampanje za osvješćavanje roditelja o ovom problemu, prikuplja podatke o mjerama koje se preduzimaju sa ciljem sprječavanja i kažnjavanja radne eksploatacije djece, a žrtvama pruži potrebnu pomoć i rehabilitaciju.

Komitet Ujedinjenih nacija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (UN CEDAW Komitet) koji prati primjenu Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena u svojim zaključcima¹⁸ navodi zabrinutost zbog **malog broja sudskih gonjenja i blagih kazni izrečenih počiniocima; ograničenih kapaciteta stručnih nadležnih lica da uoče (potencijalne) žrtve trgovine ljudima, uključujući žene i djevojke iz ranjivih grupa; i izostanka zaštite žrtava i nadoknade.** Komitet takođe uočava da država potpisnica saraduje sa veoma malim brojem NVO u implementiranju Nacionalne strategije i Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima.

U Izvještaju o implementaciji Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Crnoj Gori, GRETA(2012)9, navodi se da dodjeljivanje pravnog statusa "žrtve trgovine ljudima", ukoliko postoji pravosnažna sudska kazna za krivično djelo trgovina ljudima prema domaćim propisima, sužava definiciju žrtve. GRETA apeluje na crnogorske organe da odvoje identifikaciju žrtava od krivičnog procesa i da preduzmu zakonske mjere koje će pružati mogućnost neizricanja kazni za žrtve trgovine ljudima zbog njihovog učešća u nezakonitim aktivnostima u mjeri u kojoj su one bile primorane na to.

U odnosu na istraživanja slučajeva trgovine ljudima, GRETA apeluje na "crnogorske organe vlasti da preduzmu mjere za **identifikaciju nedostataka u istražnim procedurama i prezentovanju slučaja sudu**, kako bi obezbijedili da su krivična djela u vezi sa trgovinom ljudima efikasno istražena i procesuirana i da vode ka proporcionalnim i odvrćajućim kaznama. Organi vlasti treba da u potpunosti **koriste dostupne mjere za zaštitu žrtava i spriječe prijetnje tokom istraga, kao i tokom i nakon sudskih procesa.**"¹⁹ U ovom izvještaju se ukazuje na slične probleme na koje upućuje i ova analiza, posebno na problem ostvarivanja prava

¹⁸ http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/MNE/CO/1&Lang=En

¹⁹ Str.7 i 8, https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/Reports/GRETA_2012_9_trad_MNE.pdf

Napomena: GRETA – Ekspertska grupa za suzbijanje trgovine ljudima prati realizaciju obaveza sadržanih u Konvenciji Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima i sastoji od petnaest nezavisnih i nepristrasnih eksperata izabranih zbog njihovih kompetencija na polju ljudskih prava, pomoći i zaštite žrtava i aktivnosti protiv trgovine ljudima ili zbog profesionalnog iskustva u oblastima koje ova Konvencija pokriva. Zadatak ove grupe je evaluacija implementacije Konvencije od strane članica.

na kompenzaciju i pravnu pomoć, kao i na činjenicu da zaštita žrtava i dalje najviše zavisi od aktivizma nevladinih organizacija.

U svom *Izveštaju o trafikingu ljudi za 2015. godinu*, Državni sekretarijat SAD (eng. United States Department of State) konstatuje da Vlada Crne Gore ulaže snažne napore u prevenciju, ali da nije osigurala postupanje u skladu sa minimalnim standardima za eliminaciju trgovine ljudima u pogledu sprovođenja zakona, kao i da nije efikasno procesuirala i kaznila počinioce ovog djela, navodeći i da se **u oslobađajućim presudama protiv trgovaca ljudima često citiraju razlozi koji nisu u skladu s međunarodnim standardima** (prevod CŽP).²⁰

²⁰ *Trafficking in Persons Report*, str.253, dostupno na: <http://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2015/>

MONITORING IZVJEŠTAJ

METODOLOGIJA

Podaci za ovaj izvještaj prikupljeni su uz pomoć priručnika "Monitoring i evaluacija politika za suzbijanje trgovine ljudima: priručnik za zastupnike žrtava". Priručnik je namijenjen organizacijama civilnog društva za procjenu zakona, politika i praksi prema setu indikatora i minimuma standarda navedenih u priručniku, baziranih na međunarodnim i evropskim standardima. Vodeći se metodom predloženom u Priručniku, naš projektni partner, NVO ASTRA iz Beograda, u početku je tražila informacije o svakom pod-indikatoru iz Priručnika od dijela A do E; na toj osnovi su autori došli do zaključaka o nivou usklađenosti Srbije sa svim indikatorima (opštim standardima) koji su navedeni u priručniku. Razni okvirni indikatori korišteni za praćenje zakona, politika i prakse, pominju se dalje u izvještaju, dok se detaljniji pod-indikatori mogu naći u samom priručniku.

S obzirom da u izvještajnom periodu u Crnoj Gori nije bilo sudskih postupaka za krivično djelo trgovine ljudima koje bismo mogli da pratimo, u ovaj izvještaj smo uključili informacije dobijene kroz analizu 17 sudskih odluka u slučajevima trgovine ljudima u periodu od 10 godina – od 2006. do 2015. godine, koje su nam dostavili sudovi u Crnoj Gori, kao i presuda za kriminalno udruživanje i omogućavanje prostitucije u slučajevima koji su primarno kategorisani kao trgovina ljudima. Slučajevi su uključivali 16 optuženih i 13 žrtava.²¹

Analiza se zasniva na onim presudama koje je CŽP dobio od sudova na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama²² ili koje su objavljene na portalu www.sudovi.me, a koje je bilo moguće pronaći na osnovu dostupnih informacija o oznakama predmeta²³. Analiza obuhvata ukupno 11 sudskih predmeta, i to kroz 11 prvostepenih i 6 drugostepenih sudskih odluka.

Analizirane odluke se odnose na krivično djelo *Trgovina ljudima* iz čl. 444, st. 6 Krivičnog zakonika Crne Gore, dok se odluka K.br.2/2012 odnosi i na krivična djela *Posredovanje u vršenju prostitucije* iz čl. 210, st.1 KZ, *Zločinačko (kriminalno) udruživanje* iz čl. KZ i *Zloupotreba službenog položaja* iz čl. 416 KZ. Presuda 392/2011 se odnosi i na krivično djelo *Silovanje u produženom trajanju* iz čl.204, st. 3 KZ.

²¹ U Crnoj Gori, lice ostaje "potencijalna" žrtva trgovine ljudima do pravosnažne presude za krivično djelo trgovine ljudima.

²² Zakon o slobodnom pristupu informacijama („Sl. list Crne Gore“ br.44/12)

²³ Oznake predmeta je Centru za ženska prava dostavila Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima elektronskim putem 23. novembra 2015.

Preostalih šest drugostepenih presuda nismo bili u mogućnosti da pribavimo putem zahtjeva za slobodan pristup informacijama, niti putem sudskog portala.²⁴ Naime, ČŽP se obraćao Apelacionom sudu Crne Gore i višim sudovima u Podgorici i Bijelom Polju, kao i Kancelariji za borbu protiv trgovine ljudima,²⁵ povodom dobijanja tačnih oznaka sudskih predmeta za trgovinu ljudima koji su do sada procesuirani u Crnoj Gori, kao i dostavljanja fotokopija samih presuda. Iako su određeni sudovi, poput Višeg suda u Bijelom Polju i Višeg suda u Podgorici, dostavili fotokopije traženih presuda,²⁶ rad na prikupljanju informacija o predmetima u velikoj mjeri je otežavala činjenica da su identifikovane razlike u oznakama predmeta u evidencijama koje vode sudovi i Kancelarija za borbu trgovine ljudima.²⁷

Imajući u vidu da se ne temelji na ukupnim spisima predmeta, posmatranju suđenja ili drugim načinima sagledavanja rada sudova u ovoj oblasti, već na pojedinačnim sudskim odlukama, analiza ne pruža potpuni uvid u pravosudnu praksu u pogledu krivičnog gonjenja i presuđenja u predmetima koji su u njoj obrađeni. Ipak, u obrađenim odlukama se može pronaći solidna građa na bazi koje se analitičkim pristupom činjenicama predstavljenim u presudama mogu izvesti zaključci o tretmanu žrtava trgovine ljudima u praksi sudova u Crnoj Gori.

²⁴ Apelacioni sud je Centru za ženska prava dostavio poziv za ispravku podneska (V-Su 3/16 od 12.02.2016,) , navodeći da nije u posjedu pravosnažne sudske presude Kž.br.9/09 od 03.03.2010. godine za KD Trgovina ljudima i navodeći da sud posjeduje presudu poslovne oznake Kž.br.9/09 od 21.09.2009. godine, koja se odnosi na krivično djelo neovlašćena proizvodnja držanje i stavljanje u promet opojnih droga (Čl.300 KZCG). U rješenju br V-su.br.3/16 od 29.02.2016. godine se navodi da je presuda oznake 329/11 od 23.06.2011. dostupna na internet stranici Apelacionog suda, te da sud nije dužan da omogući pristup na traženi način. Pretragom navedene internet stranice Centar za ženska prava nije uspio da pronađe traženu odluku.

²⁵ Centar za ženska prava je , u skladu sa Zakonom o slobodnom pristupu informacijama („Sl. list Crne Gore“ br.44/12) zahtjeve za dostavljanje anonimiziranih presuda dostavio sledećim sudovima : Višem sudu u Bijelo Polju, dana 11.02.2016. godine, Višem sudu u Podgorici dana 11.02.2016. godine i Apelacionom sudu Crne Gore 12.02.2016. godine.

²⁶ Rješenje Višeg suda u Bijelom Polju Su.V br.605/16 od 16.02.2016. godine i Rješenje Višeg suda u Podgorici I Su.br.24716 od 26.02.2016. godine

²⁷ Razlike postoje u odnosu na presude: K.br.55/2008, K.br.267/2008, K.br.271/2008, K.br.261/2009 i Ks.br.3/2009 u koje je ostvaren uvid se razlikuju po oznaka i presude pod oznakama: K.br. 197/2008, K.br.261/2009, K.br.35/2009, Ks.br.3/2009, Ks.br. 12/2012, K.br.2/2012 i K.br.19/2012, bilo da se radilo o izmjenama stvarne nadležnosti sudova, ponovljenim suđenjima ili drugim procesnim aspektima. Napominjemo da činjenica da isti predmeti nose različite oznake i da te promjene u oznakama nije moguće pratiti u odlukama objavljenim na portal sudova, u velikoj mjeri otežava rad nevladinih organizacija na posmatranju i praćenju sudskih predmeta, o čemu je bilo riječi i kod rasprava o metodologiji izvještavanja sudova o predmetima u kojima postupaju. Pogledati Izvještaj o sprovođenju Strategije reforme pravosuđa: <http://www.hraccion.org/wp-content/uploads/izvje%C5%A1taj-kona%C4%8Dna-verzija-14.7.2015.-sa-logoiima.pdf>, str.101 – 104.

A. ZAKON I NACIONALNI PRAVNI OKVIR ZA KRIMINALIZACIJU TRGOVINE LJUDIMA

Procijenjeni standard:

Domaće zakonodavstvo pruža sveobuhvatan okvir za borbu protiv trgovine ljudima u skladu s Konvencijom Savjeta Europe o suzbijanju trgovine ljudima i Protokola UN o trafikingu (Protokol o trafikingu).

Crnogorsko zakonodavstvo nudi sveobuhvatni okvir za borbu protiv trgovine ljudima. Odredbe kriminalizacije trgovine ljudima uvedene su u Krivični zakonik Crne Gore (KZCG) u 2002. godini: Član 444. (Trgovina ljudima), član 445 (trgovina djecom radi usvajanja) i član 446 (Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu), a naknadno su dopunjavani 2004, 2006, 2008, 2010. i 2013. godine.

Trgovina ljudima

Krivično delo trgovine ljudima se definiše i kažnjava članom 444. KZ (u skladu sa verzijom izmijenjenom u avgustu 2013.) na sledeći način:

“Ko silom ili prijetnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, povjerenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, radi dobijanja saglasnosti od lica koje ima kontrolu nad drugim licem: vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, dovođenja u položaj sluge, ropstva ili ropstvu sličan odnos, vršenja kriminalne djelatnosti, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, sklapanja nedozvoljenog braka, radi oduzimanja dijela tijela za presađivanje ili radi korišćenja u oružanim sukobima, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina”.

U Krivičnom zakoniku izričito je naglašeno da je pristanak žrtve na eksploataciju irelevantan kada se razmatra da li je došlo do osnovnih oblika ovog krivičnog djela.

U skladu sa međunarodnim standardima, KZ uvodi ono što se ponekad naziva "odgovornošću klijenta" za one koji eksploatišu žrtve trgovine ljudima (Stav 7 člana 444) "Ko koristi usluge lica za koje zna da je prema njemu učinjeno djelo iz stava 1 ovog člana, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina."

Međutim, nije bilo presuda na osnovu ove odredbe.

U skladu sa međunarodnim standardima, Krivični zakonik propisuje teže oblike djela trgovine ljudima, u slučajevima kada je počinitelj neko ko je prethodno počinio sličan prekršaj ili je djelo izvršeno od strane grupe ljudi ili organizovane kriminalne grupe. Zakon predviđa da je izvršeno krivično djelo kada se radi o djetetu (svaka osoba ispod 18 godina), čak i ako počinitelj nije koristio silu ili prijetnje.

Krivični zakonik ne prepoznaje kidnapovanje i prevaru kao načine izvršenja krivičnog djela trgovine ljudima, niti predviđa teži oblik krivičnog djela ako je počinjeno na posebno surov i ponižavajuć način, iako se to zahtijeva Konvencijom Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (2005).

U članu 444 KZ navedeno je da "zadržavanje" ličnih dokumenata žrtve predstavlja jedan od načina izvršenja krivičnog djela trgovine ljudima, dok je falsifikovanje kažnjivo po članovima 412-415 Krivičnog zakonika.

Međutim, druge radnje navedene u članu 20. Konvencije Savjeta Evrope još uvijek nisu uključene u Krivični zakonik. Stoga, potrebno je da se inkriminišu radnje kao što su: obezbjeđivanje, sticanje, prikrivanje, oštećivanje ili uništavanje putne ili lične isprave druge osobe, ako se to radi namjerno i sa svrhom omogućavanja trgovine ljudima.

U skladu s preporukama stručnog tijela Savjeta Evrope GRETA, izmjenama i dopunama Kaznenog zakona iz 2013. god. uvedena je *definicija žrtve*. Žrtva je osoba kojoj je nezakonitim činom, zakonom definisanim kao krivično djelo, nanešena fizička ili duševna bol ili patnja, materijalna šteta ili povreda ljudskih prava i sloboda. Dovođenje u ropski položaj ili položaj sličan ropstvu (kako je izričito navedeno u Konvenciji Savjeta Evrope) čine dio izmijenjene definicije krivičnog djela trgovine ljudima.

Eksploatacija u svrhu prinudnog rada može da sadrži i prinudno prosjačenje, posebno kada se odnosi na djecu. Čin može da predstavlja krivično djelo trgovine ljudima ako su svi neophodni elementi tog krivičnog djela prisutni u datoj situaciji, posebno ako se djeca prodaju u svrhu prinudnog prosjačenja. U

suprotnom, ovaj čin može biti kažnjiv po članu 219 KZ (Zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica) ili kao prekršaj.

Član 444 KZ ne uključuje eksploataciju u svrhu **prinudnog braka**, ali uključuje "sklapanje nezakonitog braka". Prinudni brak može biti sankcionisan u skladu sa navodima drugih članova KZ.

Crnogorsko zakonodavstvo, osim opštih odredbi KZ, ne propisuje posebne odredbe koje se tiču nekažnjavanja žrtava trgovine ljudima. U opšte odredbe spadaju član 3. KZ koji uspostavlja opšti princip da ne postoji kazneno djelo bez krivice i član 12. koji predviđa da se čin počinjen pod "apsolutnom silom" ne smatra krivičnim djelom. Ako je krivično djelo počinjeno pod prisilom ili prijetnjom, koji se ne kvalifikuju kao apsolutna sila ili prijetnja, počinitelj može biti kažnjen mnogo blaže, a ako je djelo izvršeno pod osobito olakšavajućim okolnostima, može se osloboditi kazne.

Krivično djelo trgovine ljudima podrazumijeva slučajeve trgovine djecom, ali ne uključuje trgovinu djecom radi usvajanja. (Ovaj čin nije ustanovljen ni Protokolom o trgovini ljudima UN kao ni Konvencijom Savjeta Evrope).

Trgovina maloljetnim licima radi usvojenja

KZ kažnjava trgovinu maloljetnim licima u svrhu usvajanja kao odvojen krivični prekršaj pod članom 445 *Trgovina maloljetnim licima radi usvojenja*. Kazna za osnovni oblik ovog prekršaja predviđena je za svakog ko, suprotno zakonima koji su na snazi, otme maloljetno lice u svrhu usvajanja ili ko usvoji takvo dijete ili djeluje kao posrednik u takvom činu usvajanja. Smatra se da je izvršeno ovo krivično djelo i kada neko kupi, proda ili preda drugu osobu u svrhu usvajanja ili transportuje takvo dijete, obezbjeđuje mu smještaj ili ga sakriva. **Kriminalizaciju treba tumačiti tako da se ne mora odnositi na oteto dijete, pošto prodaju dece u svrhu usvajanja mogu izvršiti i sami roditelji djeteta. Predviđena je kazna zatvora od jedne do pet godina.**

Čl. 446 KZ *Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu* predviđa da će se onaj ko, kršeći pravila međunarodnog prava, stavi drugog u ropski ili njemu sličan odnos ili ga drži u takvom odnosu, kupi, proda, preda drugom licu ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji ovakvog lica ili podstiče drugog da proda svoju slobodu ili slobodu lica koje izdržava ili o kojem se stara, kazniti zatvorom od jedne do deset godina.

Član 210. KZ o posredovanju u vršenju prostitucije (kazneno djelo u međunarodnom pravu poznato kao "eksploatacija prostitucije drugih") navodi kao krivično djelo navođenje i podsticanje druge osobe na prostituciju ili na sudjelovanje u prebacivanju jedne osobe do druge u svrhu prostitucije ili promovisanja ili reklamiranja prostitucije. Međutim, za ovaj prekršaj propisana je niska kazna - novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine, osim u slučajevima kad je žrtva krivičnog djela dijete. Stoga su neophodne izmjene ovog člana kroz uvođenje strožijih kazni, uključujući i reference na organizovanje prostitucije od strane više osoba radi sticanja dobiti, pogotovo jer se ponekad koristi krivično gonjenje žrtava trgovine ljudima, bilo kada sudije i tužiocu ne prepoznaju trgovinu ljudima ili kada ne mogu da prikupe dovoljno dokaza da je dokažu.

Članom 13 *Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći*²⁸ predviđeno je da žrtve krivičnog djela koje uključuje porodično nasilje i žrtve trgovine ljudima imaju pravo na besplatnu pravnu pomoć. Ovo uključuje pravno savjetovanje, sastavljanje izjave i zastupanje pred sudom, državnim tužiocem i Ustavnim sudom, kao i pravo da budu oslobođene od plaćanja bilo kakvih troškova parnice. Ovo pravo je zagarantovano bez prethodne procjene finansijskog stanja žrtve trgovine ljudima. **Zakon, međutim, ne predviđa pravo žene da je zastupa advokat ženskog pola, ukoliko je to ono što žrtva želi i ako je moguće, u skladu sa smjernicom 9 (b) Principa Ujedinjenih nacija i Uputstava o pristupu pravnoj pomoći u krivičnim pravosudnim sistemima (2012).**²⁹

Nacionalni pravni okvir omogućava da se prate, zaplijene i oduzmu prihodi stečeni putem krivičnih djela koja se odnose na trgovinu ljudima. Relevantna pravila su navedena u sveobuhvatnom *Zakonu o konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom* (2015)³⁰. Zakon se primjenjuje na zločine protiv čovječnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom i uključuju trgovinu ljudima i trgovinu maloljetnim licima radi usvojenja. Takođe se odnosi i na krivična djela protiv polne slobode, djela protiv službene dužnosti itd. Tužilaštva mogu odmah zahtijevati privremeno oduzimanje i zabranu korišćenja imovine.

Kao ostala krivična djela koja mogu biti relevantna u kontekstu trgovine ljudima bitno je napomenuti i *krivična djela protiv slobode i tjelesnog integriteta, krivična djela protiv polne slobode* (silovanje; obljuba nad nemoćnim licem; obljuba zloupotrebom položaja; nedozvoljene polne radnje; posredovanje u vršenju

²⁸ Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći („Službeni list Crne Gore“, br. 20/2011).

²⁹ Smjernice naglašavaju ulogu pola u kontekstu pravne pomoći. Na primjer, Smjernica 9 potiče države da se uključi rodna perspektiva u sve politike, zakone, postupke, programe i prakse koje se odnose na pravnu pomoć kako bi se osigurala ravnopravnost polova i jednak i fer pristup pravdi. Takođe se navodi da države treba da preduzmu aktivne korake kako bi se osiguralo da, ako je moguće, ženski advokati budu na raspolaganju za zastupanje optuženica, optuženih i žrtava ženskog pola.

³⁰ „Službeni listu Crne Gore“, broj 58/2015. od 09/10/2015.

23

prostitucije), *krivična djela protiv maloljetnih lica* (podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa; navođenje maloljetnog lica na prisustvovanje polnim radnjama; prikazivanje pornografskog materijala i iskorišćavanje djece za pornografiju; otmica maloljetnog lica; iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih djela protiv polne slobode prema maloljetnom licu; zanemarivanje i zlostavljanje maloljetnog lica; porodično nasilje), kao i *krivična djela u vezi sa povredom prava na privatnost* (neovlašćeno prikupljanje ličnih podataka; neovlašćeno fotografisanje; povreda tajnosti pisma i drugih pošiljki; narušavanje nepovredivosti stana).

*Zakon o naknadi štete za žrtve nasilnih zločina*³¹ je usvojen u julu 2015 god, ali je njegovo stupanje na snagu odloženo do ulaska Crne Gore u EU. Centar za ženska prava je pripremio amandmane na Zakon, koji uvodi održivi Fond za obeštećenje žrtava i ranije stupanje na snagu (2019)³².

Zakon o strancima koji je stupio na snagu 2015.³³ sadrži odredbe koje predviđaju mogućnost obezbjeđivanja žrtvi trgovine ljudima privremene dozvole za boravak iz humanitarnih razloga, nezavisno od njene saradnje sa organima za sprovođenje zakona. Ipak, od usvajanja zakona, nije izdata nijedna dozvola o boravku u slučaju trgovine ljudima.

Zaštita svjedoka u toku krivičnog postupka regulisana Zakonom o zaštiti svjedoka i Zakonikom o krivičnom postupku.³⁴ Odredbe o zaštiti svjedoka koje su na raspolaganju u skladu sa zakonom obuhvataju mjere fizičke zaštite svjedoka tokom sudskog postupka, mjere za zaštitu identiteta svjedoka (prikriivanje njihovog identiteta, svjedočenje iz posebne prostorije, mijenjanje njihovog lica i glasa putem uređaja za prenos slike i zvuka), kao i mjeru isključenja javnosti iz glavnog pretresa.

I pored toga, do kraja 2015. god. nijednoj žrtvi trgovine ljudima u Crnoj

³¹ "Sl. list CG", br. 35/2015

³² Predlog izmjena i dopuna Zakona o naknadi štete je uradila radna grupa sačinjena od predstavnika/ca Vrhovnog suda Crne Gore, Višeg suda u Podgorici, Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima, Vrhovnog državnog tužilaštva i NVO Centar za ženska prava. Predlog je predstavljen na Okruglom stolu „Ostvarivanje prava na naknadu štete žrtava krivičnih djela nasilja u Crnoj Gori“ koji je organizovala nevladina organizacija Centar za ženska prava, 23. juna 2016. godine, u okviru regionalnog projekta „Balkan protiv trgovine ljudima“. Predlog je dostupan na web sajtu Centra: www.womensrightscenter.org

³³ "Službeni list Crne Gore, broj 56/2014"

³⁴ Službeni list Crne Gore, br. 57/2009, 49/2010, 47/2014, 2/2015 i 35/2015), član. 120 - 125 i član 314, regulišu zaštitu svjedoka u sudu i uključuju mogućnost vođenja rasprave pod pseudonimom, saslušanje uz pomoć tehničkih uređaja (zaštitni zid, glasovni simulatora, uređaji za prenos slike i zvuka) i slično. Zaštita svjedoka van krivičnog postupka, odnosno u početnim fazama istrage ili posle prekida krivične istrage je regulisana Zakonom o zaštiti svjedoka. ("Službeni glasnik Crne Gore, br 65/04). Zaštita svjedoka je obezbijedena realizacijom Programa za zaštitu svjedoka, kao skup mjera koje se sprovode u cilju zaštite života, zdravlja, fizičkog integriteta, slobode ili imovine većeg obima svjedoka, tj njihovih rodaka. Program zaštite svjedoka može da se primijeni samo uz njihovu saglasnost, za maloljetnika uz saglasnost njegovih roditelja, i za osobe djelimično ili potpuno lišene poslovnih sposobnosti samo uz saglasnost lica ovlašćenog za njegovo/njeno zastupanje ili staratelja.

Gori nije dodijeljen status zaštićenog svjedoka, niti je upotreba tehničkih uređaja ustanovljena kao standardna praksa tokom svjedočenja žrtava trgovine ljudima koje su bile izložene seksualnoj eksploataciji.³⁵

Zakonski propisi kojima je dodatno regulisana problematika trgovine ljudima obuhvataju i Zakon o međunarodnoj pravoj pomoći u krivičnim stvarima, Zakon o zaštiti ličnih podataka, Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku i Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična djela.

³⁵ Informacije dobijene kroz analizu presuda

B. IDENTIFIKACIJA ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA

Procijenjeni standard:

Organizacije civilnog društva koje pružaju podršku žrtvama ne znaju za slučaj da su one smatrale da je neka osoba žrtva trgovine ljudima, a da je nadležne službe nijesu identifikovale kao žrtvu.

Sve institucije i nevladine organizacije – potpisnice Memoranduma o saradnji mogu izvršiti inicijalnu identifikaciju moguće žrtve trgovine ljudima ili su u obavezi da obavijeste policiju koja je jedini organ koji ima pravo da formalno identifikuje osobu kao moguću ili pretpostavljenu žrtvu. Termin "identifikovana žrtva trgovine ljudima" se odnosi samo na lica čiji je status žrtve potvrđen pravosnažnom sudskom presudom za trgovinu ljudima, dok osobe priznate od strane policije kao žrtve trgovine ljudima dobijaju status "moguća žrtva trgovine ljudima". Statusom "moguća žrtva" osoba ne gubi pravo na pomoć koja uključuje i period oporavka i razmišljanja.

Prema podacima Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima, od 38 žrtava trgovine ljudima registrovanih u periodu od 2004. do 2015. godine, najveći dio bile su žene ili djevojke izložene seksualnoj eksploataciji (20), dok su žrtve muškog pola (10) bile izložene radnoj eksploataciji, osim jednog čovjeka koji je takođe bio žrtva seksualne eksploatacije. Tri slučaja odnosila su se na nezakoniti brak i radnu eksploataciju u domaćinstvu, u kojima su svih pet žrtava bile žene. Druga dva slučaja odnosila su se na prosjačenje. Kada su u pitanju zemlje porijekla žrtava, žrtve seksualne eksploatacije dolaze iz Crne Gore (10), susjednih zemalja kao što su Srbija, Bosna i Hercegovina, BJR Makedonija i Kosovo (16) kao i iz Bangladeša (4) i Ukrajine (8).

Broj sudskih postupaka koji se odnose na trgovinu ljudima opada iz godine u godinu kao i broj osoba identifikovanih kao žrtve ovog krivičnog djela. Ovo bi bile dobre vijesti kada bi postojali dokazi koji potvrđuju i smanjenje rasprostranjenosti trgovine ljudima, ali to nažalost nije slučaj. Do 2013. godine u statističkim podacima navođene su samo formalno identifikovane žrtve trgovine ljudima. Nakon 2013. započeta je praksa registrovanja i potencijalnih žrtava. U 2014. i 2015. registrovano je 5 potencijalnih žrtava – dvije u 2014. i tri u 2015. U svim slučajevima radilo se o romskim djevojčicama uzrasta do

25

18 godina. Identifikovane su kao žrtve trgovine ljudima od strane socijalnih radnika Centra za socijalni rad koji spada u nadležnost Vlade Crne Gore i uz pomoć policije. U jednom od ovih slučajeva, doktor medicine je prijavio da je djevojčica bila žrtva nasilja, a nakon toga je identifikovana kao žrtva trgovine ljudima od strane socijalnog radnika. Tužilaštvo je jedan slučaj kvalifikovalo kao radnu eksploataciju u domaćinstvu a drugi kao nezakoniti brak. Dakle, nijedna procedura nije pokrenuta zbog trgovine ljudima što je dovelo do izostanka formalno identifikovanih žrtava trgovine ljudima u datom periodu izvještavanja. Ipak, statistički podaci NVO "Centar za Romske inicijative" (CRI) prikazuju različitu sliku od one koju stvaramo na osnovu zvanične statistike. CRI je registrovao 19 slučajeva prinudnih dječijih brakova u periodu od 13 mjeseci (Januar 2015 – Februar 2016). Svi ovi slučajevi prijavljeni su nadležnim organima (policiji, tužilaštvu, centrima za socijalni rad). Neki od ovih slučajeva nisu ni procesuirani.³⁶ Po navodima CRI, nadležni organi su, u nekim slučajevima, djevojčice koje su bile žrtve prinudnih brakova vraćali istim onim porodicama koje su ih prethodno prisilile na brak.

Ovakva štetna praksa se u Crnoj Gori prečesto opravdava običajnim zakonima i tradicijom. Crna Gora se zakonski obavezala da obezbijedi ne samo efikasno krivično gonjenje, već i da žrtvama ovog djela obezbijedi odgovarajuću zaštitu, dugoročni smještaj, finansijsku podršku i edukativne programe kako bi spriječila njihovu ponovnu viktimizaciju.

"Centar za romske inicijative" sproveo je i nacionalno istraživanje³⁷ o problemu dječijih ugovorenih brakova u četiri opštine i to u: Nikšiću, Podgorici, Beranama i Ulcinju, na uzorku od **643** pripadnika/ce romske i egipćanske populacije. Zabrinjavajuća je činjenica da je pomenuto istraživanje potvrdilo da do navršениh 18 godina starosti u brak ulazi čak 72.4% ispitanica, pri čemu je najčešći period ulaska u brak između 12 i 17 godina. Ovaj podatak potvrđuje hipotezu da su u okviru romske i egipćanske etničke zajednice maloljetnički brakovi ustaljeni model ponašanja koji izaziva čitav niz dalekosežnih posljedica, naročito po romske i egipćanske djevojčice i žene.

Istraživanje je pokazalo da se prilikom ugovaranja dječijeg braka dodjeljuje i određena svota novca i prema odgovoru ispitanika/ca ona se kreće najčešće od 200 do 4000 eura, dok u 25,3% slučajeva ona je veća od 4000 eura.

Dječije prosjačenje je široko rasprostranjeno u crnogorskim gradovima,

³⁶ Statistika NVO „Centar za Romske inicijative“elektronskim putem poslata Centru za ženska prava koja sadrži kontinuirano praćene slućajeve prisilnih dječijih brakova u romskoj zajednici

³⁷ Istraživanje dostupno na sledećem linku: <http://crink.me/wp-includes/PDF/Ugovoreni%20brakovi.pdf>

posebno u vrijeme turističke sezone. Većina djece potiče iz Srbije i sa Kosova. Ipak, među njima nije identifikovana nijedna žrtva trgovine ljudima u periodu od 2014 do 2015. Nije bilo puno promjena od poslednje studije o eksploataciji djece u Crnoj Gori, sprovedene u periodu od 2010. do 2013. godine od strane Kancelarije Ombudsmana u Crnoj Gori.³⁸

Istraživanje o dječijem prosjačenju pokazalo je da organi vlasti generalno nemaju zadovoljavajuće kapacitete da efikasno odgovore na ovaj problem i da u potpunosti nedostaju mehanizmi za reintegraciju ili rehabilitaciju djece primorane na prosjačenje.

Takođe, nije vođena ni sistematska evidencija o djeci koja su primorana na prosjačenje. Većina intervencija Centara za socijalni rad u ovim slučajevima svodi se na upućivanje djece timovima koji se bave djecom sa poremećajima u ponašanju i ponekad timovima koji se bave djecom koja su žrtve zanemarivanja i zlostavljanja. **Neprihvatljivo je da se djeca koja su žrtve zanemarivanja, zlostavljanja i eksploatacije tretiraju kao prestupnici, djeca sa poremećajima u ponašanju i maloljetni delinkventi.**

Inspekcija rada ima važnu ulogu u identifikovanju slučajeva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. U periodu od 2014. do 2015. godine, inspektori rada otkrili su oko 1000 slučajeva³⁹ kršenja Zakona o radu i/ili Zakona o stranim licima. Međutim, inspekcija rada nije identifikovala nijednu moguću žrtvu trgovine ljudima.

Neadekvatnost procedura za identifikovanje žrtava trgovine ljudima ostaje glavni razlog za zabrinutost. Potrebno je uložiti veće napore u identifikovanje mogućih slučajeva trgovine ljudima, posebno putem efikasnijeg uključivanja nevladinih organizacija u ovaj proces. Radi se o organizacijama koje su potpisnice Memoranduma razumijevanja sa Kancelarijom za borbu protiv trgovine ljudima, koje nisu uvijek upoznate sa policijskim procedurama identifikovanja potencijalnih žrtava (ili bar ne u početku ovog procesa) već je trenutna situacija takva da im se dostavljaju informacije tek u zadnjim fazama slučajeva, kada se od njih traži obezbjeđivanje podrške i smještaja.

³⁸ Kancelarija Ombudsmana u Crnoj Gori je u periodu od 2010. do 2013. izradila tri studije o eksploataciji djece u Crnoj Gori. Njima su obuhvaćena pitanja dječijeg prosjačenja, zaštite djece od seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja djece putem interneta. Studije su sprovedene u okviru regionalnog projekta "Poboljšanje položaja djece kako bi se zaštitila od svih oblika eksploatacije". Projekat je omogućen od strane regionalne mreže Kancelarija ombudsmana za djecu Jugoistočne Europe, uz finansijsku podršku Save the Children. Studije se mogu preuzeti na internet adresi: http://www.ombudsman.co.me/djeca/docs/110420133_kompilacija_izvjestaja%20konacna.pdf

³⁹ Izvještaj Uprave za inspekcijeske poslove iz 2015 dostupan je na: <http://www.uip.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=233533&rType=2&file=Izvjec%20o%20radu%20Uprave%20za%20inspekcijeske%20poslove%20za%202015.godinu.docx>

C. ZAŠTITA ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA

Procijenjeni standard:

Pravni okvir obezbjeđuje zaštitu i podršku žrtvama trgovine ljudima, t.j. žrtvama transnacionalnog zločina, žrtvama trafikovanim unutar zemlje i onima koje se vraćaju u svoju zemlju proijekla, uključujući pravo na pristup ljekovima.

Crnogorski pravni okvir nema jasnu definiciju “žrtve trgovine ljudima” kao ni jasnu definiciju “potencijalne” ili “pretpostavljene” žrtve. Opšta definicija pojma “žrtve” uvedena je u crnogorski Krivični zakonik 2013. godine:⁴⁰ “Žrtva je lice kome je protivpravnim djelom koje je u zakonu propisano kao krivično djelo prouzrokovan fizički ili duševni bol ili patnja, imovinska šteta ili povreda ljudskih prava i sloboda.” Jasna definicija “žrtve trgovine ljudima” takođe ne postoji van okvira krivičnog zakona. Ipak, “žrtve trgovine ljudima” mogu imati koristi od zdravstvene zaštite⁴¹ i uživaju određena prava predviđena Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti⁴². Zakon koristi termin “žrtva trgovine ljudima” kao korisnika/-ce u sistemu socijalne zaštite, ali ovaj termin nije dalje definisan sa stanovišta traume koju je žrtva doživjela, samo u kontekstu njene ili njegove socijalne potrebe.

Kada je u pitanju **zaštita privatnosti žrtava** čl. 314 ZKP CG propisuje da vijeće od otvaranja zasjedanja do završetka glavnog pretresa može, u svako doba, po službenoj dužnosti ili po predlogu stranaka, ali uvijek po njihovom saslušanju, isključiti javnost za cio glavni pretres ili jedan njegov dio, ako je to potrebno radi čuvanja tajne, čuvanja javnog reda, zaštite morala, **zaštite interesa maloljetnog lica** ili zaštite ličnog ili porodičnog života okrivljenog ili oštećenog lica.

ZKP takođe predviđa posebna procesna pravila za saslušanje maloljetnog lica, naročito ako je ono oštećeno krivičnim djelom, kada treba postupati obazrivo da saslušanje ne bi štetno uticalo na psihičko stanje oštećenog lica. Ako je to potrebno, saslušanje maloljetnog lica obaviće se uz pomoć psihologa ili drugog stručnog lica. ZKP predviđa da oštećeni koji je žrtva krivičnog djela protiv polne slobode, kao i dijete koje se saslušava kao svjedok, ima pravo da svjedoči u odvojenoj prostoriji pred sudijom i zapisničarem, a tužilac, okrivljeni i branilac

⁴⁰ Član 142, paragraf 11 KZCG

⁴¹ Član 13 Zakona o zdravstvenoj zaštiti (“Sl. list RCG”, br. 3/2016 i 39/2016): “Lice koje traži azil, lice kome je priznat status izbjeglice, lice kome je odobrena dodatna zaštita i lice kome je odobrena privremena zaštita u Crnoj Gori, ima pravo na zdravstvenu zaštitu u skladu sa odredbama ovog i posebnog zakona, ako međunarodnim ugovorom nije drukčije uređeno.”

⁴² Član 4 Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti (“Službeni list CG”, br. 27/2013, 1/2015, 42/2015, 47/2015 i 56/2016)

imaju pravo da gledaju prenos iz druge prostorije, uz mogućnost postavljanja pitanja svjedoku, o čemu ih je sud dužan poučiti, što se i zapisnički konstatuje.

C.1 ZAŠTITA STRANIH ŽRTAVA

Zakon o stranim licima, koji je stupio na snagu 2015. godine sadrži i posebne odredbe o legalizaciji boravka stranaca koje se odnose na lica za koja se osnovano pretpostavlja da su žrtve krivičnog djela trgovine ljudima. Njima će nadležni organ omogućiti ostanak i odobriti boravak na teritoriji Crne Gore iz humanitarnih razloga. Ovim licima je pružena i posebna garancija u smislu zabrane njihovog prinudnog udaljavanja zbog nezakonitog ulaska ili boravka u Crnoj Gori (član 102). Sistem humanitarne dozvole za boravak za žrtve iz inostranstva predviđa mogućnost tromjesečnog boravka bez obzira na spremnost žrtve na saradnju sa policijom. Pomenute odredbe odnose se i na djecu⁴³. Usvajanjem ovih odredbi, Crna Gora je ispunila i dio obaveza koje proističu iz člana 35 Konvencije o pravima djeteta koje se odnose na zaštitu djece otmice prodaje i trgovine djecom. Međutim, zarad efikasne zaštite, definicija "djeteta" u KZ mora biti usklađena sa relevantnim međunarodnim standardima koji, za razliku od crnogorskog zakona, svi definišu "dijete" kao osobu mlađu od 18 godina.

C.2. ZAŠTITA ŽRTAVA - SVJEDOKA

Procijenjeni standard:

Tužioc i sudije razumiju i u adekvatnim okolnostima primjenjuju odredbe zaštite ranjivih žrtava i svjedoka prije, tokom i nakon suđenja, u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom ali i obavezama nametnutim ratifikacijom sporazuma i prihvatanjem dobrih praksi međunarodnog sudstva i tužilaštva.

Na osnovu analize podataka navedenih u posmatranim prvostepenim presudama može se utvrditi da je **samo u jednom slučaju iz cijelog toka glavnog pretresa bila isključena javnost**,⁴⁴ iz zakonom predviđenih razloga - radi zaštite interesa

⁴³ U ovom Izvještaju pojam „djeteta“ odnosi se na osobe do 18 godina starosti.

⁴⁴ K.br.6/13,

i porodičnog života maloljetnika kao oštećenih lica, u smislu člana 314 ZKP-a.⁴⁵ U dva predmeta, maloljetne žrtve nisu ni saslušavane, već se odstupilo se od pravila neposrednosti čitanjem njihovih svjedočkih iskaza datih pred istražnim sudijom (jer su se u vrijeme vođenja postupka žrtve nalazile na nepoznatoj adresi u inostranstvu i njihovo prisustvo na glavnom pretresu nije moglo biti obezbijeđeno raspoloživim pravnim mehanizmima), po saglasnosti stranaka, na način predviđen zakonom.⁴⁶ **U drugim slučajevima je uočena praksa da se žrtve trgovine ljudima saslušavaju na pretresima u prisustvu okrivljenih,** što je protivno obavezi države da primijeni sve raspoložive mjere zaštite žrtava i svjedoka u postupcima za trgovinu ljudima, posebno one koje treba da osiguraju zaštitu žrtava svjedoka od moguće odmazde ili zastrašivanja.⁴⁷ Osim toga, prisustvo okrivljenih može biti od uticaja kod procjene vjerodostojnosti iskaza žrtve.⁴⁸

Nije bilo predmeta u kojima su oštećena lica (koja se mogu saslušati kao svjedoci shodno čl. 107, st. 2 ZKP-a) iskoristila pravo da ne svjedoče u skladu sa čl. 109 istog Zakona. U jednom predmetu (K.br.6/2013), maloljetna žrtva uskratila je odgovore na određena pitanja, u skladu sa čl. 111 ZKP-a,⁴⁹ iako nije bila oslobođena dužnosti svjedočenja.⁵⁰ Uočena je i praksa da su žrtve mijenjale svoj iskaz dat u prethodnom postupku.⁵¹ U jednom od tih predmeta, svjedokinja – **oštećena je pred sudom izjavila da su različitosti u pogledu njenih iskaza datih pred istražnim sudijom i na glavnom pretresu, posljedica „prijetnje optuženih, koja egzistira iz vremena dok je boravila kod njih, odnosno da ne smije reći ništa ukoliko je policija uhvati“** (Presuda K.br.35/2009, str. 9).

U jednom slučaju je izvršeno suočenje oštećenih sa okrivljenim.⁵² Primjena

⁴⁵ Ovim članom je propisano da od otvaranja zasjedanja do završetka glavnog pretresa, vijeće može, u svako doba, po službenoj dužnosti ili po predlogu stranaka, ali uvijek po njihovom saslušanju, isključiti javnost za cio glavni pretres ili jedan njegov dio, ako je to potrebno radi čuvanja tajne, čuvanja javnog reda, zaštite morala, zaštite interesa maloljetnog lica ili zaštite ličnog ili porodičnog života okrivljenog ili oštećenog. Isključenje javnosti ne odnosi se na stranke, oštećenog, njihove zastupnike, punomoćnike i branioca. Osim toga, čl. 347, st. 3 ZKP-a propisuje da će se maloljetno lice, ako prisustvuje glavnom pretresu kao svjedok ili oštećeni, udaljiti se iz sudnice čim njegovo prisustvo više ne bude potrebno.

⁴⁶ **Napomena:** U ostalim predmetima čije žrtve su u vrijeme izvršenja djela bile maloljetne, nije došlo do isključenja javnosti, jer su žrtve u vrijeme održavanja glavnog pretresa i davanja iskaza pred sudom bile punoljetne.

⁴⁷ (str. 40) se navodi da je „jedinica za zaštitu svjedoka do sada primjenila proaktivne mjere za jedno lice u slučaju trgovine ljudima.“

⁴⁸ Jedna od žrtava u predmetu K.br.6/13 je ranije kod istražnog sudije navela da bi je „svjedočenje dovelo u situaciju da u sredini u kojoj živi bude podvrgnuta ruglu, podsmijehu, gnušanju i preziru,“ što jasno ukazuje na to kako žrtva doživljava tok posljedice svjedočenja i kako se to može odraziti na vjerodostojnost njenog iskaza.

⁴⁹ „Ako ovim zakonikom nije drukčije određeno, svjedok ima pravo da ne odgovara na pojedina pitanja kad je vjerovatno da bi time izložio sebe ili lica iz člana 109 stav 1 ovog zakonika teškoj sramoti ili krivičnom gonjenju, o čemu je sud dužan da ga upozna.“

⁵⁰ U mnogim predmetima su iskazi oštećenih bili potkrijepljeni ili demantovani transkriptima telefonskih razgovora, pribavljenih mjerama tajnog nadzora. U presudi K.ž.29/2014, donijetoj po žalbi na presudu K.br.6/2013, Apelacioni sud Crne Gore navodi da „uskraćivanje svjedočenja ne dovodi u pitanje zakonitost dokaza - snimljenih telefonskih razgovora, jer su isti pribavljeni zakonito u postupku istrage i valjanost tog dokaza ne zavisi od ponašanja oštećene koja je uskratila odgovor na određena pitanja“.

⁵¹ K.br.35/2009, K.br.6/2013, K.br.19/12.

⁵² Ks.br.12/12.

odredbi o suočanju okrivljenih i oštećenih iz čl. 102 Zakonika o krivičnom postupku⁵³ nije kompatibilna sa pravilima o saslušanju žrtava trgovine ljudima u sudskom postupku⁵⁴ zbog toga što sam način sprovođenja suočenja nije uvijek primjeren metod uzimanja iskaza oštećenih ili provjere njihove vjerodostojnosti, zbog dominantnog osjećaja straha i nesigurnosti koji žrtve imaju prilikom saslušanja u prisustvu okrivljenih. **Posebno je indikativno što ni u jednom od posmatranih predmeta nisu primijenjena pravila o zaštiti svjedoka od zastrašivanja, kao ni posebni načini učestvovanja i saslušanja zaštićenog svjedoka, uprkos postojanju adekvatnog zakonskog okvira koji pruža osnov za primjenu posebnih mjera saslušanja žrtava u postupku.**⁵⁵

U analiziranim presudama, status oštećenih imalo je šestoro djece. Analizom presuda se može utvrditi da su žrtve bile izložene seksualnoj eksploataciji od strane optuženih koji su, zloupotrebljavajući teške prilike i povjerenje žrtava, vršili krivično djelo trgovine ljudima. Sud se u obrazloženju jedne presude poziva i na međunarodne standarde u ovoj oblasti navodeći: *„Kada su maloljetna lica žrtve predmetnog krivičnog djela onda se i prema Evropskoj konvenciji trgovine ljudima smatraju ugrožena u odnosu na izvršioca „zbog svoje starosne dobi“, čak i onda, kada nije upotrijebljena sila, prijetnja ili neki drugi način preduzimanja radnji izvršenja, koji je propisan u stavu 1 iz člana 444 Krivičnog zakonika. Tada se na osnovu stava 2 kažnjivost izvršioca izjednačava sa onom propisanom u prethodnom stavu i kreće u okvirima od jedne do deset godina. Takođe, prema citiranoj Konvenciji, ne može se prihvatiti kao opravdanje za izvršioca ni okolnost da „bilo koja maloljetna osoba daje pristanak na iskorišćavanje“, upravo zbog svoje starosne dobi i činjenice da proces sazrijevanja takvih ličnosti još uvijek nije dovršen.“* Ovo je jedan od pozitivnih primjera u sudskoj praksi kada se prilikom obrazlaganja presude, sudovi pozivaju na izvore međunarodnog prava i međunarodne standarde u ovoj oblasti, povezujući iste sa okolnostima konkretnog slučaja.

Analizom presuda je utvrđeno da je u gotovo svim predmetima određen pritvor optuženima u toku krivičnog postupka, što potkrepljuje tvrdnju da se žrtve

⁵³ (1) Okrivljeni može biti suočen sa svjedokom ili drugim okrivljenim, ako se njihovi iskazi ne slažu u pogledu važnih činjenica.

(2) Suočeni će se postaviti jedan prema drugom i od njih zahtijevati da jedan drugom ponove svoje iskaze o svakoj spornoj okolnosti i da raspravljaju o istinitosti onoga što su iskazali.

⁵⁴ Direktiva 2011/36/ EU o sprječavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava takve trgovine upućuje države članice da, ne dovodeći u pitanje pravo na odbranu okrivljenih, obezbijede poseban tretman žrtvama trgovine ljudima u cilju sprječavanja sekundarne viktimizacije, tako što će u skladu sa nacionalnim pravom izbjegavati nepotrebno ponavljanje iskaza žrtve tokom krivičnog postupka, kao i vizuelni kontakt između žrtve i okrivljenih, preduzimanjem odgovarajućih mjera, uključujući korišćenje odgovarajućih komunikacionih tehnologija, izbjegavanje davanja iskaza na javnoj sednici i nepotrebno ispitivanje u vezi sa detaljima privatnog života žrtava.

⁵⁵ Zakonik o krivičnom postupku (“Službeni list CG”, br. 57/2009, 49/2010, 47/2014, 2/2015 i 35/2015) u čl.113, st. 4 i 5 propisuje:

(4) Prilikom saslušanja maloljetnog lica, naročito ako je ono oštećeno krivičnim djelom, postupiće se obazrivo da saslušanje ne bi štetno uticalo na psihičko stanje maloljetnog lica. Ako je to potrebno, saslušanje maloljetnog lica obaviće se uz pomoć psihologa ili drugog stručnog lica.

(5) Oštećeni koji je žrtva krivičnog djela protiv polne slobode, kao i dijete koje se sasluša kao svjedok ima pravo da svjedoči u odvojenoj prostoriji pred sudijom i zapisničarem, a tužilac, okrivljeni i branilac da gledaju prenos iz druge prostorije, uz mogućnost da postavljaju pitanja svjedoku, o čemu ih je sud dužan poučiti, što se zapisnički konstatuje.

najbezbjednije osjećaju kada se okrivljeni nalaze u pritvoru, odnosno da žrtve najčešće reaguju strahom i uznemirenošću na prisustvo okrivljenih. ZKP predviđa četiri razloga usljed kojih okrivljenom može biti određen pritvor kao mjera obezbjeđenja njegovog prisustva na glavnom pretresu. Analizom presuda, nije se moglo ustanoviti koji su razlozi za određivanje privora primijenjeni u svakom konkretnom slučaju.

U prethodnom periodu, u svim sudovima u Crnoj Gori koji postupaju u krivičnim predmetima ustanovljena je Služba za pružanje podrške oštećenima/svjedocima u predmetima trgovine ljudima, trgovine djecom radi usvojenja i nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici. Vrhovni sud Crne Gore je objavio i Informator⁵⁶ koje sadrži kratke informacije o pravima sjedoka u postupku. Navedeno je da žrtva svoj iskaz možete dati uz izmjenu glasa i slike, ali i da ukoliko iz bezbjedonosnih razloga žrtva ne želi da dođe u sud i svjedoči može se, u određenim slučajevima, odobriti svjedočenje putem video i konferencijske veze. **U Informatoru je naglašeno da se u dosadašnjoj praksi ova mogućnost koristila više kao izuzetak nego kao pravilo, što potvrđuje i ovaj izvještaj.**

Međutim, **pomenute službe nisu zaživjele u praksi**, iako bi ova vrsta podrške u velikoj mjeri doprinijela pravičnom, efikasnom i bezbjednom ispitivanju svjedoka tokom suđenja, kao i efikasnom vođenju postupaka. Prema informacijama koje smo dobili od Vrhovnog suda, u planu je obnavljanje pomenutih službi, imenovane su nove kontakt osobe u svim sudovima u Crnoj Gori, uključujući i prekršajne. Vrhovni sud u saradnji sa Centrom za ženska prava radi na izradi novog informatora za žrtve trgovine ljudima.

⁵⁶ Vidjeti više: Informator za svjedoke/oštećene – žrtve trgovine ljudima, trgovine djecom radi usvojenja i nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, Vrhovni sud Crne Gore, 2011. Dostupan na: <http://sudovi.me/osba/sluzba-za-podrsku/>

Slučaj S.Č.⁵⁷

Slučaj moldavske građanke S.Č, kojoj je 2002. godine pružena podrška kao žrtvi trgovine ljudima, razotkrio je umiješanost visokih crnogorskih funkcionera u trgovinu ljudima. 2015. godine, S.Č. je oduđena u odsustvu za krivokletstvo. Suđenje je sprovedeno u njenom odsustvu, pri čemu je S.Č. dva puta izrečena oslobađajuća presuda prije nego što je Viši sud slučaj dodijelio drugom sudiji Osnovnog suda, koji je osudio i izrekao joj kaznu u odsustvu. Stranke su uložile žalbu nakon čega je Viši sud izmijenio presudu na zatvorsku kaznu u trajanju od jedne godine, bez mogućnosti odlaganja izvršenja. Na zahtjev Akcije za ljudska prava, Centra za ženska prava i Sigurne ženske kuće, Vrhovno državno tužilaštvo u Podgorici je protiv pomenute presude pred Vrhovnim sudom Crne Gore podnijelo zahtjev za zaštitu zakonitosti, ali je Vrhovni sud taj zahtjev odbio kao neosnovan.⁵⁸) Protiv S.Č. je izdat međunarodni nalog za hapšenje. Postupanje crnogorskog sudstva u ovom slučaju narušilo je povjerenje žrtava trgovine ljudima u državne institucije i obeshrabrilo ih u traženju pomoći i zaštite.

Analiza konačne presude izrečene S.Č. koju je uradila NVO "Akcija za ljudska prava" dostupna je na sledećem linku:

[http://www.hraction.org/wp-content/uploads/ANALYSIS-Moldovan-victim-S-C-did-not-have-a-fair-trial-HRA-WRC-WSH.pdf](http://www.hrraction.org/wp-content/uploads/ANALYSIS-Moldovan-victim-S-C-did-not-have-a-fair-trial-HRA-WRC-WSH.pdf)

33

⁵⁷ Objavljen u 2003. godini, izvještaj o Crnoj Gori od strane Anti-trafiking regionalne kancelarije pruža informacije o ovom slučaju: "Dok se, u decembru 2001. godine nije pojavio „Slučaj Moldavke“, slučajevi trgovine ljudima izbijali su na površinu prvenstveno kroz akcije policije... U razdoblju nakon 'slučaja Moldavke', poslovni odnosi između anti-trafiking aktera su poremećeni, a policijske jedinice nisu uputile nijedan slučaj pružaocima servisa od pojavljivanja slučaja" (Anti-trafiking regionalna Operativna grupa Pakta stabilnosti o trgovini ljudima), Prvi godišnji izvještaj o žrtvama trgovine ljudima u Jugoistočnoj Europi, Country Report Crne Gore, 2003). Sledeće godine, u drugom izvještaju regionalnog monitoringa (B. Limanowska, Trgovina ljudima u jugoistočnoj Europi, 2004. Fokus na prevenciji UNICEF-a, OHCHR-a i OSCE / ODHR, 2005) kada je u pitanju Crna Gora, navodi se sledeće "Dok predstavnici vlade optužuju nevladine organizacije da pretjeruju u brojevima neidentifikovanih žrtava trgovine ljudima, nevladine organizacije izjavljuju da, bez obzira na Memorandum o saradnji koji je potpisan između policije i nevladinih organizacija, žrtve nisu bile ispravno identifikovane i u većini slučajeva se deportuju u Srbiju kao ilegalni imigranti/-kinje ... Od 'slučaja Moldavke', potvrđena su samo dva slučaja trgovine ljudima u Crnoj Gori: jedno romska žrtva koja je bila u tranzitu i jedna žena iz Ukrajine koja je bila u Crnoj Gori tokom posljednjih 5 godina". U naknadnom regionalnom izvještaju o praćenju napominje se da, "U dva slučaja iz 2004. godine i jednom slučaju iz 2003. (sada već poznatom slučaju Moldavke) žrtve su preseljene u treću zemlju" (R. Surtees, Anti-trafiking regionalna kancelarija, drugi godišnji izvještaj o žrtvama trgovine ljudima u jugoistočnoj Europi, IOM, 2005). Amnesty International takođe je dao mišljenje o ovom slučaju slučaju 21. novembra 2014. godine, koje je dostupno na: <http://www.refworld.org/pdfid/5475931c4.pdf>.

⁵⁸ Presuda Vrhovnog suda KZZ br.11/15 od 22.09.2015.

D. PODRŠKA I POMOĆ ŽRTVAMA

Procijenjeni standardi:

Pravni okvir obezbjeđuje sveobuhvatni okvir podrške za žrtve trgovine ljudima, u skladu sa njihovim specifičnim potrebama (t.j. uzimajući u obzir pol, jezik, etničku pripadnost i starost).

Svakoj osobi koja je identifikovana kao potencijalna ili zvanično prepoznata žrtva trgovine ljudima ponuđene su neposredna pomoć i podrška, uključujući sklonište za hitne slučajeve, medicinsku pomoć, informacije i pravno savjetovanje, u skladu sa njihovim specifičnim potrebama (pol, jezik, etnička pripadnost i starost). Država je obezbjedila dovoljno finansijskih sredstava da pokrije troškove pružanja ovih oblika pomoći.

D.1. SAVJETOVANJE I INFORMISANJE

Pružanje informacija i pomoći pri ostvarivanju prava i interesa žrtve u sudskom postupku jedan su od osnovnih principa koje propisuju čl. 12 i 15 Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima kao i čl. 6 Palermo protokola. Usljed metodološke ograničenosti koja se u ovom konkretnom istraživanju prepoznaje kroz nemogućnost praćenja neposrednog postupanja sudova u konkretnim predmetima, ne može se u potpunosti cijeliti da li je u konkretnim predmetima bilo obezbijeđeno poštovanje gore navedenih standarda.

Konrektno, u okviru sudskog postupka, žrtve treba da budu informisane o datumu i mjestu gdje se pretres održava, kao i o mogućem odlaganju pretresa; o pravima koje imaju u vezi sa odštetom i kompenzacijom, o pravnoj pomoći, te o tome kako u konkretnom slučaju mogu dobiti kopiju presude. Kako je većina terminoloških određenja koja se odnose na žrtve u postupku uključena u sudski postupak onako kako je regulisano ZKP-om u okviru termina "stranke u postupku", neki članovi se odnose posebno na oštećene stranke/žrtve i svjedoke.

Kada je u pitanju crnogorski okvir, u članu 64 ZKP-a sadržane su garancije

oštećenog/-e da svoja prava u postupku može ostvarivati preko punomoćnika, dok se članom 112 ZKP-a propisuje mogućnost da se pravila koja važe za saslušanje zaštićenog svjedoka mogu shodno primijeniti i za oštećene, odnosno žrtve u postupku.

D.2. MATERIJALNA POMOĆ I SMJEŠTAJ

Inicijalna pomoć i podrška potencijalnim žrtvama je безусловna i ne zavisi od njihove spremnosti da podnesu tužbu ili svjedoče protiv bilo kog počinioca/ osumnjičenog kriminalca.

Član 4 Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti⁵⁹ prepoznaje da žrtve trgovine ljudima imaju pravo na korišćenje benefita koje omogućavaju servisi socijalne zaštite bez obaveze dokazivanja da su socijalno ugrožene.

Žrtve trgovine ljudima imaju pravo na materijalnu pomoć pod istim uslovima i slijeđenjem istih procedura koje važe za socijalno ranjive građane/-ke (Član 21). Nakon podnošenja dokumentacije o njenom slučaju, žrtva može početi da prima materijalnu pomoć u roku od mjesec dana od podnošenja dokumenata. Ipak, u praksi je potrebno mnogo više vremena za prikupljanje sve potrebne dokumentacije kojom se dokazuje potreba (i pravo) određene osobe na materijalnu podršku. Žrtve trgovine ljudima najprije moraju da pribave nova lična dokumenta, izvod iz matične knjige rođenih, potvrdu o prebivalištu itd. Pored toga, ono što se naziva "trajnom materijalnom pomoći" u stvari može da traje samo devet od 12 mjeseci u godini.⁶⁰

Postoji jedno sklonište za žrtve trgovine ljudima podržano od strane države koje vodi NVO "Crnogorski Ženski Lobi". Kapacitet smještaja je do 10 osoba (muškaraca, žena i djece) a u skloništu je uvijek jedan socijalni radnik. Ovo sklonište je poluotvorenog tipa tako da, na primjer, osoblje razmjenjuje informacije sa policijom kad žrtva izađe iz njega. Zaposleni u skloništu idu sa žrtvama na sastanke koje zahtijevaju institucije koje istražuju slučaj ili se pripremaju za suđenje.

⁵⁹ "Službeni list Crne Gore", br. 27/2013, 1/2015, 42/2015, 47/2015 i 56/2016

⁶⁰ Član 29 Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti

D.3. REHABILITACIJA I REINTEGRACIJA

Rehabilitacija i reintegracija žrtava ostaju veliki problem zbog veoma ograničenih sredstava za ove programe.⁶¹ Kako većina žrtava potiče iz ranjivih grupa sa niskim stepenom obrazovanja, male su šanse za njihovo zaposlenje nakon napuštanja skloništa.

U 2014. i 2015. godini u skloništu je boravilo 5 romskih djevojčica uzrasta ispod 18 godina. Državno tužilaštvo nije kategorisalo njihove slučajeve kao slučajeve trgovine ljudima. Jedan slučaj je kategorisan kao radna eksploatacija u privatnom domaćinstvu a četiri druga kao slučajevi nezakonitog braka (stupanje u brak u uzrastu koji se prema crnogorskom zakonu smatra preranim). Jedna žrtva vraćena je na Kosovo u saradnji sa kosovskom policijom. Prema navodima "Crnogorskog ženskog lobija" njen povratak je bio na dobrovoljnoj osnovi. Ostale tri djevojčice boravile su kod svojih rođaka jer su njihovi roditelji bili saučesnici u sklapanju nelegalnih brakova. Na osnovu informacija dobijenih od Crnogorskog ženskog lobija, porodice u kojima su djevojčice smještene bile su pod strogim nadzorom centara za socijalni rad, koji su takođe uključeni u izradu individualnih planova, sa ciljem rehabilitacije žrtava i njihove integracije u društvo. **Ipak, informacije dobijene od nevladinih organizacija⁶² na osnovu prakse pokazuju da centri za socijalni rad nisu pružili dovoljno podrške djevojčicama u procesu njihove reintegracije i prevencije od ponovne viktimizacije.**

36/

⁶¹ Informacije dobijene putem intervjua koji je ČŽP vodio sa osobljem skloništa.

⁶² Informacije dobijene od „Centra za Romske inicijative“, romske NVO iz Nikšića

E. KOMPENZACIJA I PRAVNA ZAŠTITA ZA ŽRTVE

E.1. PRISTUP PRAVNOJ POMOĆI

Procijenjeni standard:

Žrtvama trgovine ljudima (i potencijalnim i zvnično prepoznatim) ponuđeno je adekvatno pravno savjetovanje i omogućen im je pristup pravnom savjetovanju.

Podaci koje je prikupio “Centar za ženska prava” na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama⁶³ su posebno alarmantni zato što, od stupanja na snagu Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći 2011. godine, nijedna žrtva trgovine ljudima nije iskoristila svoje pravo na besplatnu pravnu pomoć.

Na osnovu informacija koje je “Centar za ženska prava” dobio od crnogorskih sudova, do sada nijedna žrtva (potencijalna ili zvanično identifikovana) nije iskoristila pravo na besplatnu pravnu pomoć.

Država bi trebala da obezbijedi specijalizovanu besplatnu pravnu pomoć potencijalnim žrtvama trgovine ljudima. Time bi im obezbijedila bolju zaštitu, povećala mogućnost da njihova prava (kao žrtava krivičnog djela) budu poštovana i takođe doprinijela da se osjećaju bezbjedno i da imaju povjerenja u institucije uključene u sistem krivičnog pravosuđa.

E.2. NAKNADA ŠTETE

Pristup naknadi štete očigledno je tijesno povezan sa pravom žrtava trgovine ljudima na informacije i besplatnu pravnu pomoć. Shodno domaćem krivično – procesnom zakonodavstvu, žrtva trgovine ljudima može podnijeti zahtjev za odštetu za materijalne i nematerijalne štete u krivičnom postupku. Postupak za

⁶³ Odgovori na zahtjev Centra za ženska prava za slobodni pristup informacijama : Vrhovnog suda Crne Gore Su V.br.254/16, Osnovnog suda u Kotoru Posl.br.V-Su.256/2016 , Osnovnog suda u Kolašinu Su.br.123/16, Osnovnog suda u Beranama VSu br.324716, Osnovnog suda u Danilovgradu I-Su br.34/16, Osnovnog suda u Herceg Novom I-1 Su 24/16, Osnovnog suda Pljevlja V Su.br.63/2016)

ostvarivanje prava na imovinsko – pravni zahtjev koji je nastao usljed izvršenja krivičnog djela regulisan je Zakonikom o krivičnom postupku⁶⁴ koji propisuje da se predlog za ostvarivanje tog zahtjeva može podnijeti državnom tužiocu, odnosno sudu pred kojim se vodi krivični postupak, najkasnije do završetka glavnog pretresa pred prvostepenim sudom. Lice koje je ovlašćeno za podnošenje ovog predloga dužno je da označi svoj zahtjev i da podnese dokaze (čl. 236, st. 1 – 3 ZKP-a). Ovlašćeno lice može i da odustane od predloga za ostvarivanje imovinsko - pravnog zahtjeva u krivičnom postupku i da ga ostvari u parničnom postupku, u kom slučaju nema pravo da takav predlog ponovo podnese u krivičnom postupku (čl. 237, st. 1).

Sud kojim se vodi postupak je takođe dužan da prikupi dokaze koji su potrebni za odlučivanje o zahtjevu i prije nego što je takav predlog podnesen, kao i da sasluša okrivljenog o činjenicama navedenim u predlogu i ispita okolnosti koje su od važnosti za utvrđivanje imovinsko-pravnog zahtjeva. Ukoliko bi se utvrđivanjem tog zahtjeva znatno odugovlačio krivični postupak, sud će se ograničiti na prikupljanje onih podataka čije utvrđivanje kasnije ne bi bilo moguće ili bi bilo znatno otežano (čl. 238). Osim toga, u presudi kojom okrivljenog oglašava krivim, sud može uputiti oštećeno lice da imovinsko - pravni zahtjev ostvaruje u parničnom postupku,⁶⁵ u cjelosti ili u dijelu koji nije dosuđen u krivičnom postupku, posebno ako činjenice utvrđene u krivičnom postupku ne pružaju pouzdan osnov za potpuno, kao ni djelimično presuđenje, a njihovo utvrđivanje bi vodilo znatnom odugovlačenju postupka (čl. 239, st. 2).

Međutim, odredbe Zakona o kaznenom postupku u vezi naknade čine dobijanje naknade u praksi teškim ili nemogućim za žrtve trgovine ljudima. Podaci iz analiziranih prvostepenih presuda pokazuju da su oštećena lica, u svim slučajevima kada su za to bile ispunjene zakonske pretpostavke, upućivane da imovinsko - pravni zahtjev ostvare u parnici. U tri predmeta (Ks.br.12/12, K.br.55/2008 i Ks.br.3/09), oštećeni se tokom postupka nisu pridružili krivičnom gonjenju, niti su postavili imovinsko - pravni zahtjev, dok je u predmetu K.br.197/2008 oštećena u vrijeme davanja svjedočkog iskaza pred istražnim sudijom (koji je pročitao na glavnom pretresu) bila maloljetna, te se o postavljanju zahtjeva izjasnio njen otac, koji se pridružio krivičnom gonjenju optuženih, a nije tražio naknadu štete.

Žrtve koje su istakle imovinsko-pravni zahtjev su u svim slučajevima upućene na redovni parnični postupak radi ostvarivanja istog, između ostalog, jer visina zahtjeva nije bila opredijeljena. Osim toga, sud je u postupcima ocijenio da

⁶⁴ ("Službeni list CG", br. 57/2009, 49/2010, 47/2014, 2/2015 i 35/2015), čl. 234 – 245.

⁶⁵ U skladu sa odredbama Zakona o obligacionim odnosima ("Službeni list CG", br. 47/2008 i 4/2011). **Napomena:** U parničnom postupku sud je vezan za pravosnažnu presudu suda kojom se optuženi oglašava krivim.

„podaci krivičnog postupka ne pružaju pouzdan osnov za presuđivanje o visini imovinsko – pravnog zahtjeva oštećenih, čiji je osnov nesporan, a čije bi utvrđivanje visine, s obzirom na neopredijeljenost iznosa, vodilo odugovlačenju postupka“ (Presuda 261/2009, str. 43) ili zato što „činjenice utvrđene u krivičnom postupku nisu pružile pouzdan osnov ni za djelimično presuđenje, a njihovo utvrđivanje bi vodilo znatnom odugovlačenju postupka“ (Presuda K.br.19/2012, str. 26).

U praksi se pokazala spornom primjena odredbi ZKP-a o obavezi oštećenog lica da označi svoj zahtjev i da podnese dokaze (što je razumljivo, imajući u vidu položaj i posebno psihološko stanje žrtve), ali i o obavezi suda da prikupi dokaze koji su potrebni za odlučivanje o zahtjevu i prije nego što je takav predlog podnesen.

Analiza presuda trgovine ljudima koju je izvršio CŽP pokazuje da se u praksi sudovi “oslanjaju na” dokaze prikupljene od strane državnog tužilaštva tokom postupka, t.j. oni ne djeluju proaktivno kako bi se utvrdile činjenice koje potvrđuju pravo žrtve na naknadu. Umjesto toga, oni rutinski propuštaju donošenje rješenja o naknadi i umjesto toga upućuju žrtve da traže naknadu u odvojenim (građanskim) postupcima. U tim okolnostima, nije iznenađujuća činjenica da **nijedna žrtva trgovine ljudima nije dobila naknadu od crnogorskog sudstva.**⁶⁶ Da bi ostvarile pravo na naknadu, žrtve treba da dobiju tačne informacije o proceduri, a takođe im je potrebna besplatna pravna pomoć kako bi dobili stručne pravne savjete i podršku.

Crna Gora do sada nije obezbijedila adekvatnu primjenu zakonskih odredbi koje se tiču **konfiskacije imovine osoba osuđenih za krivična djela vezana za trgovinu ljudima**, budući da je predlog za oduzimanje imovine stečene vršenjem krivičnog djela trgovina ljudima postavljen od strane tužilaštva samo u predmetu „Afrodita“. U svom izvještaju iz 2012. godine GRETA podsjeća crnogorske vlasti da „konfiskacija imovine stečene krivičnim djelima kao preduslov mora da ima otkrivanje, identifikaciju i zaplijenjivanje ilegalne imovine u toku krivične istrage kao i adekvatnu proceduru za izvršenje preduslova, što je osnova za pojačanje efekta kazne, kao i obezbjeđivanje novčane kompenzacije žrtvama“ (str. 38 Izvještaja).

Vlada bi trebalo da uspostavi Fond za obeštećenje žrtava trgovine ljudima. Ova preporuka upućivana je dugi niz godina od strane nevladinih organizacija i stručnih organa koji se bave zaštitom ljudskih prava žrtava trgovine ljudima.

⁶⁶ CŽP je prikupio informacije od crnogorskih sudova, za period od 2010. Do 2015, u skladu sa Zakonom o slobodnom pristupu informacijama;

E.3. KAZNENA POLITIKA

Statističkom obradom je obuhvaćeno 17 presuda od čega se najveći broj vezuje za inkriminaciju iz čl. 444, stav 6 – kojim je propisan teži oblik krivičnog djela kada je ostvarena jedna od dvije kvalifikatorne okolnosti – prva, višekratno ponavljanje radnje izvršenja krivičnog djela, odnosno druga, vršenje krivičnog djela na organizovan način od strane više lica.⁶⁷

Dužina trajanja prvostepenih presuda je analizirana u odnosu na vremenski period od podizanja optužnice do donošenja prvostepene presude. Prema ovom kriterijumu, u 9 od 11 prvostepenih predmeta, suđenje je trajalo duže od dvije godine,⁶⁸ dok je u preostala dva predmeta postupak trajao kraće od godinu dana.⁶⁹ Maksimalna dužina trajanja postupka u posmatranim predmetima iznosi 7 godina i 7 mjeseci,⁷⁰ a minimalna 4 mjeseca i 21 dan.⁷¹

Podaci dobijeni statističkom obradom analiziranih prvostepenih presuda pokazuju da je od ukupnog broja optuženih za krivično djelo trgovina ljudima, osuđujuća presuda donijeta u 9 prvostepenih predmeta; dok su u dva predmeta donijete oslobađajuće odluke, i to u prvom postupku, kako je i navedeno u obrazloženju presude, zbog toga što *“dokazi provedeni na glavnom pretresu nisu pružili pouzdan zaključak da su imenovani izvršili krivično djelo koje im je stavljeno na teret”* (Presuda K.br.35/2009, str. 13), a drugom postupku *“jer nije dokazano da su izvršili krivično djelo za koje su optuženi”* (Presuda K.br.55/08, str.2). Ukupno 33 lica je proglašeno krivim, dok su oslobađajuće odluke donijete u odnosu na 6 lica.⁷²

Kada su u pitanju analizirane odluke Apelacionog suda, u 3 predmeta su odbijene žalbe državnog tužioca i okrivljenih i potvrđene presude prvostepenih sudova, dok su u 3 predmeta preinačene prvostepene odluke (u predmetima Kž.br. 470/2008 i Kž.br. 392/11 samo u pogledu odluke o kazni, dok je u predmetu Kž.br.224/2010 Apelacioni sud preinačio oslobađajuću presudu Višeg suda u

40

⁶⁷ Krivični zakonik Crne Gore u članu 444, stav 6 propisuje: “Ko se bavi vršenjem krivičnog djela iz st. 1 do 3 ovog člana ili je djelo izvršeno na organizovan način od strane više lica, kazniće se zatvorom najmanje deset godina.”

⁶⁸ K.br.35/2009, K.br.19/2012, Ks.br.2/2012, K.br.271/2008, K.br.267/2007, Ks.br.3/2009 i K.br.55/2008.

⁶⁹ K.br.6/2013 i K.br. 261/2009.

⁷⁰ K. br. 35/2009

⁷¹ K.br.261/2009

⁷² U jednoj odluci (Ks.br.2/2012), okrivljeni su oglašeni krivim za izvršenje krivičnih djela posredovanje u vršenju pristitucije i zločinačko udruživanje, dok su oslobođeni optužbe u odnosu na krivična djela trgovina ljudima i zloupotreba službenog položaja.

Bijelom Polju i okrivljene proglasio krivim za izvršenje krivičnog djela trgovina ljudima⁷³).

Prosječna visina kazni za krivično djelo trgovine ljudima iznosi 4,1 godinu, s tim što se u većini predmeta (9) visina kazne kreće u rasponu od 3 - 6 godina, što ukazuje na to da su se **u dosadašnjoj praksi izricale niske kazne zatvora mada su iste u zakonom propisanom rasponu**. Ipak, primijećeno je da se određene presude prvostepenih sudova, kao i prvostepenih sudova i Apelacionog suda, razlikuju u pogledu visine izrečene kazne, ali bi uporedna analiza zahtijevala detaljniji pristup dokumentaciji koja se odnosi na posmatrane predmete. Najviša pojedinačna izrečena kazna iznosi 6 godina. Podaci iz analize ukazuju na visok procenat osuđujućih prvostepenih presuda. Naime od analiziranih 11 prvostepenih presuda viših sudova u Podgorici i Bijelom Polju, 9 je osuđujućih (81%) dok su dvije presude oslobađajuće (19%). Sa druge strane, od 6 analiziranih presuda Apelacionog suda Crne Gore u postupcima po žalbama na prvostepene presude, u tri slučaja u su preinačene presude prvostepenih sudova i to: u odnosu na tri optužena prvostepena oslobađajuća presuda je preinačena u osuđujuću; u odnosu na dva optužena prvostepene osuđujuće presude su preinačene samo u pogledu odluke o kazni (u oba slučaja određena je blaža zatvorska kazna od kazne izrečene u prvostepenoj presudi). Apelacioni sud je u ostalim predmetima potvrdio presude prvostepenih sudova.⁷⁴ Ni u jednom slučaju Apelacioni sud nije preinačio odluku prvostepenog suda i izrekao kaznu zatvora u dužem trajanju.

41

⁷³ Presudom Višeg suda u Bijelom Polju, K.br. 55/08 od 19.05.2009. godine, optuženi M. L., Đ. P. i Z. Č., na osnovu čl. 363 st. 1 tač. 3 Zakonika o krivičnom postupku (Zkp-u) oslobođeni su od optužbe kojom je predstavljeno da su izvršili krivično djelo trgovina ljudima iz čl. 444. st. 6 u vezi st. 1 Kz-a, činjenično opisano u izreci te presude, jer nije dokazano da su izvršili krivično djelo za koje su optuženi. U postupku po žalbi koju je izjavilo Više državno tužilaštvo zbog bitne povrede odredaba krivičnog postupka iz čl. 375 st. 1 tač.1 ZKP-a i pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja, Apelacioni sud je nakon sjednice vijeća održane dana 20.10.2010. godine, a u postupku odlučivanja, ocijenio da postoje razlozi za ukidanje prvostepene presude i preinačio prvostepenu presudu na način što je optužene oglasili krivim za krivično djelo koje im je stavljeno na teret, Ovakvu odluku je Apelacioni sud bazirao na utvrđenju da je odbrana optuženih koji negiraju izvršenje predmetnog krivičnog djela obezvrjeđena iskazom oštećene koji je potkrijepljen izvedenim dokazima, a koji iskaz prvostepeni sud nije prihvatio.

⁷⁴ Jedna od tih presuda se odnosi i na predmet koji je u javnosti poznat kao "AFRODITA" u kojem je u toku koje je uhapšeno 16 osoba i identifikovano 13 potencijalnih žrtava trgovine ljudima, porijeklom iz Srbije i sa Kosova. Optuženima je stavljeno na teret izvršenje krivičnih djela **posredovanje u vršenju prostitucije, zloupotreba službenog položaja i zločinačko udruživanje**, kao i **trgovina ljudima**, i to na način što su zloupotrebom ovlašćenja, povjerenja, odnosa zavisnosti i teških prilika drugog - oštećenih ženskih lica preduzimanjem radnji izvršenja vrbovanjem, držanjem, navođenjem, podsticanjem i učestovanjem u predaji oštećenih radi vršenja prostitucije, pri čemu one nijesu bile u mogućnosti da biraju ili odbiju klijente i svojom voljom određuju vrstu naknade, a što su optuženi činili u cilju sticanja profita. Presudom Višeg suda u Podgorici, Ks.br. 2/2012 od 18.06.2013. godine, optuženi P.D, M.Ž, K.R, S.V, J.R i D.A su **oslobođeni optužbe za trgovinu ljudima**, ("jer nije dokazano da su ovi optuženi počinili krivična djela za koja su optuženi" – str. 4 Presude).dok su optuženi L. D, P.D, T.M, M.Ž, D.A, B.NI K.R oglašeni krivim za krivična djela zločinačko udruživanje i posredovanje u vršenju prostitucije. Optuženi K.R je oslobođen optužbe za vršenje krivičnog djela zločinačko udruživanje, dok su optuženi B.M, R.V i R.M oslobođeni optužbe za zloupotrebu službenog položaja. Presudom Apelacionog suda Crne Gore Kžs..br.42/2013 od 16.12.2013. godine, odbijene su žalbe državnog tužioca i okrivljenih i **potvrđena presuda prvostepenog suda**. Kako se navodi u toj presudi "**prvostepeni sud je pravilno zaključio da činjenice koje iz njih proizilaze ne pružaju mogućnost da se pouzdano zaključi da su optuženi P.D, M.Ž i D.A počinili krivično djelo** opisano u dijelu pod IV" (trgovina ljudima), kao ni da... "optuženi K.R,S.V i J.R nisu počinili krivično djelo opisano u dijelu pod VI izreke pobijane presude, **pa ih je pravilno prvostepeni sud oslobodio od optužbe za ta djela, nalazeći da nije dokazano da su ih počinili**" (str. Presuda Kžs.br.42/2013). Apelacioni sud takođe navodi da u postupku donošenja pobijane presude nijesu počinjene bitne povrede odredbi procesnog zakonika, kao ni povrede materijalnog zakonika na koje je ukazano u žalbenom postupku.

Analiza presuda pokazuje da su se kao **olakšavajuće okolnosti pri odmjeravanju kazne najčešće uzimale u obzir okolnosti koje su se odnosile na lične prilike učinioca, poput bračnog/porodičnog statusa**. Od strane prvostepenih i drugostepenih sudova, cijenjene su i okolnosti koje se odnose na raniju neosuđivanost, držanje nakon izvršenog djela, odnos prema žrtvi, kao i izražavanje kajanja pred sudom. Od otežavajućih okolnosti sudovi se u gotovo svim predmetima pozivali na raniju osuđivanost optuženih. U jednom predmetu, sud je kao otežavajuću okolnost cijenio i pobude iz kojih je krivično djelo učinjeno, učešće optuženog u izvršenju krivičnih djela, kao i količinu preduzetih radnji u pravcu izvršenja krivičnog djela.

U jednom predmetu, Apelacioni sud je uvažio žalbu optuženog i njegovog branioca i preinačio prvostepenu presudu u pogledu odluke o kazni. U ovom predmetu odlučujući o kazni koju će izreći optuženom, Apelacioni sud je cijenio sve okolnosti koje utiču na njenu visinu i utvrdio da je prvostepeni sud prilikom donošenja prvostepene presude pravilno utvrdio otežavajuće okolnosti na strani optuženog, prije svega raniju osudjivanost, **te da je „pravilno utvrdio od olakšavajućih okolnosti i to što je optuženi porodičan čovjek“**, da je u vrijeme izricanja kazne zatvora od 6 (šest) godina bio oženjen, te da je ovaj sud utvrdio da je od vremena izvršenja krivičnog djela proteklo više od 4 godine - period koji je optuženi proveo u pritvoru, te da je na pretresu pred ovim sudom izrazio kajanje i žaljenje zbog svega što se desilo oštećenoj, to je ovaj sud našao da se svrha izricanja krivičnih sankcija može postići izricanjem i blaže kazne zatvora, zbog čega mu je i izrečena kazna zatvora u trajanju od 5 (pet) godina.

U drugom predmetu Apelacioni sud je preinačio oslobađajuću presudu prvostepenog suda i prilikom odlučivanja o sankciji koju će izreći optuženima utvrdio da su se optuženi korektno držali na pretresu, takođe je uzeo u obzir i protok vremena od izvršenja krivičnog djela, **da su okrivljeni porodične osobe**, a na strani jednog od optuženih i da do sada nije osuđivan, pri čemu je imao u vidu raniju osuđivanost ostale dvojice optuženih, ali ne za istovrsna krivična djela, pa je utvrđene olakšavajuće okolnosti cijenio kao naročito olakšavajuće. Primjenom odredbi čl. 45 i 46 KZ-a, optužene je osudio na kaznu zatvora u trajanju od po 2 godine, nalazeći da je ova kazna srazmjerna težini predmetnog krivičnog djela i da će se njome ostvariti svrha specijalne i generalne prevencije.

ANALIZA PRESUDA - ZAKLJUČCI

Analiza pravosudne prakse koju je sproveo Centar za ženska prava ima za cilj da doprinese objektivnom sagledavanju položaja žrtava trgovine ljudima u određenim postupcima vođenim pred sudovima u Crnoj Gori u periodu od 2006 – 2015.

Analizom je obuhvaćeno 17 odluka donijetih u krivičnom postupku u posmatranom periodu, i to 11 prvostepenih odluka donijetih od strane viših sudova u Podgorici i Bijelom Polju i 6 odluka donijetih u žalbenom postupku pred Apelacionim sudom Crne Gore.

43

Za krivično djelo trgovina ljudima prvostepeni postupak je vođen u odnosu na 39 optuženih lica, od čega se 9 optuženih istovremeno teretilo i za zločinačko udruživanje, 2 za zloupotrebu službenog položaja, a po 1 lice za silovanje u produženom trajanju i posredovanje u vršenju prostitucije. Primjećujemo **tendenciju da se krivična djela trgovine ljudima sudski gone po čl. 209 ili čl. 210 KZ** (*Podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa odnosno Posredovanje u vršenju prostitucije*).⁷⁵ Statistička analiza podataka koji se odnose na okrivljene u prvostepenim presudama pokazuje da su uglavnom u pitanju lica muškog pola, nižeg ili srednjeg stepena obrazovanja, niskog procenta zaposlenosti i lošeg imovinskog stanja. Više od polovine okrivljenih čine ranije osuđivana lica, što su sudovi cijenili kao otežavajuću okolnost kod odmjeravanje kazne, osim u jednom slučaju.

Analiza presuda u pogledu profila žrtava pokazuje da su od ukupnog broja žrtava trgovine ljudima (32) koje su imale status oštećenih u posmatranim prvostepenim presudama, u većini slučajeva u pitanju bile osobe ženskog pola (23) koje su bile izložene seksualnoj eksploataciji (prostituciji ili drugoj vrsti seksualne eksploatacije), često i uz radnu eksploataciju. Među žrtvama koje su porijeklom iz Crne Gore, Srbije, BiH, Kosova, Ukrajine i Bangladeša je bilo i šestoro djece, starosti od 12 – 17 godina.

Statistički podaci koji se odnose na period od 2004 - 2015. godine pokazuju

⁷⁵ GRETA izvještaj iz 2012. godine (str.40): „Prema tužiocima, optužbe po ova dva gore pomenuta člana su manje teške za dokazivanje i zato je lakše donijeti presude na osnovu njih. Kao primjer, naveden je takozvani slučaj „Afrodita“, koji je obuhvatao dva noćna kluba.“

da je od ukupno 65 lica obuhvaćenih krivičnim prijavama zbog trgovine ljudima, **optuženo njih 59, od kojih je na kraju osuđeno samo 34 lica u 18 pravosnažno okončanih predmeta, dakle jedna polovina od broja onih koji su inicijalno procesuirani.** Podaci pokazuju i da je posljednjih godina došlo do evidentnog pada broja podnijetih krivičnih prijavi i podignutih optužnica, kao i pada broja formalno registrovanih žrtava trgovine ljudima, što ne odražava stvarnu sliku stanja trgovine ljudima u zemlji. Ovakva tendencija je konstatovana i u izvještajima Evropske komisije i međunarodnih ugovornih tijela, uz ocjenu da je neophodno raditi na proaktivnom otkrivanju i procesuiranju krivičnih djela trgovine ljudima.

Takođe je konstatovano da **nisu adekvatno ispitivane koruptivne veze između predstavnika državnih organa i trgovaca ljudima u konkretnim slučajevima, što pokazuje i analiza posmatranih presuda,⁷⁶ kao i javnosti poznat slučaj S.Č. kojim se Centar za ženska prava posebno bavio.⁷⁷** U pomenutom slučaju nije poštovan princip nekažnjivosti žrtve trgovine ljudima za krivično djelo koje je u neposrednoj vezi sa njenim položajem žrtve, niti je joj je obezbijeđena zaštita od odmazde.

Analiza je pokazala i da se **dokazni postupak kod krivičnog djela trgovine ljudima još uvijek najvećim dijelom oslanja na svjedoke/oštećene i na njihovo svjedočenje.** Tako se, na primjer, oslobađajuća presuda u slučaju K.br.35/2009 temeljila na neprihvatanju iskaza oštećene kao podobnog za utvrđenje odlučujućih činjenica u postupku. Naime, oštećena je u različitim fazama postupka davala različite iskaze (u pogledu opisa kuće u kojoj je bila držana od strane optuženih, te vremena boravka u toj kući), objašnjavajući to strahom od prijete optuženih i protekom vremena između momenta davanja tih izjava (od davanja izjave pred istražnim sudijom, 03.11.2004., pa do izjašnjavanja na glavnom pretresu je proteklo više od 6 godina), ali takvo obrazloženje oštećene (i zastupnika optužbe) prvostepeni sud nije prihvatio, već je iznio stav po kojem „*sud ne može odluku zasnivati na iskazima koji imaju odstupanja, već samo na iskazima koji su jasni i određeni*“.

Analizirane presude pokazuju da je **javnost rijetko bila isključena prilikom saslušanja žrtve, osim kada je to zakon striktno propisivao,** kao u slučaju saslušavanja maloljetnih lica, radi zaštite njihovih interesa i porodičnog života, a kada su za to bili ispunjeni zakonski uslovi. Analiza svjedočkih iskaza citiranih u presudama pokazuje da su žrtve sklone da izbjegavaju davanje iskaza,

⁷⁶ Pripadnici državnih organa koji su bili obuhvaćeni optužnicama za trgovinu ljudima u posmatranim predmetima nisu osuđeni za izvršenje tog krivičnog djela, već za vršenje krivičnog djela zloupotreba službenog položaja.

⁷⁷ <http://www.vijesti.me/vijesti/vdt-da-podnese-zahjev-za-zastitu-zakonitosti-protiv-presude-u-slucaju-sc-831409>

pozivajući se na zakonske mogućnosti , ili pak da neistinitim svjedočenjem pomažu optuženima, kao i da to čine iz straha od počinitelja krivičnog djela, ali i zbog osjećaja izloženosti podsmijehu, gnušanju i preziru svoje društvene zajednice u slučaju svjedočenja. Uprkos tome, rješenja propisana Zakonikom o krivičnom postupku u pogledu saslušavanja svjedoka – žrtava krivičnih djela protiv polne slobode, te **posebnih načina saslušanja svjedoka (upotrebom tehničkih sredstava bez prisustva drugih učesnika, ispitivanjem u drugoj prostoriji, itd.) nisu primijenjene ni u jednom slučaju, iako je jedan broj sudova obuhvaćenih analizom opremljen tehničkim sredstvima koja omogućavaju saslušavanje žrtve bez direktnog suočavanja sa okrivljenima i koje garantuju viši stepen zaštite njihove privatnosti i sigurnosti.**

Podaci iz analize ukazuju na visok procenat osuđujućih prvostepenih presuda. Naime od analiziranih 11 prvostepenih presuda Viših sudova u Podgorici i Bijelom Polju 9 je osuđujućih (81%) dok su dvije presude oslobađajuće (19%). **Prosječna visina kazni za krivično djelo trgovina ljudima iznosi 4,1 godinu**, s tim što se u većini predmeta (9 od 16 posmatranih odluka) visina kazne kreće u rasponu od 3 - 6 godina, što pokazuje da se **uprkos visokom stepenu osuđujućih odluka, u praksi i dalje izriču niske kazne zatvora, mada su iste u zakonom propisanom rasponu.** Ipak, primijećeno je da se određene presude prvostepenih sudova, kao i Apelacionog suda, razlikuju u pogledu visine izrečene kazne, ali bi uporedna analiza zahtijevala detaljniji pristup dokumentaciji koja se odnosi na posmatrane predmete.

Pravo na obeštećenje žrtava trgovine ljudima predstavlja pravo koje se evidentno najteže ostvaruje u praksi. Analizirane presude pokazuju da **sudovi, po pravilu, u krivičnom postupku ne odlučuju o imovinsko - pravnom zahtjevu oštećenih lica, već ih upućuju na parnični postupak.** Naime, kako je praksa da se u toku krivičnog postupka ne odlučuje o odštetnom zahtjevu svedoka/-kinje/ oštećenog/-e (iako za to postoji zakonska mogućnost), sud ih upućuje da svoje pravo na naknadu štete ostvare kroz parnični postupak, koji je po pravilu skup, dugotrajan i zahtijeva prisustvo žrtve, što svakako doprinosi njenoj ponovnoj viktimizaciji. Neophodno je raditi na promjeni ove prakse, posebno onda kada se tokom krivičnog postupka vrši sudsko-medicinsko vještačenje žrtve i kada nalazi i mišljenja sudskih vještaka sadrže dovoljno podataka o štetnim posljedicama po žrtvu koji mogu da posluže kao osnov za, makar djelimično, dosuđivanje naknade štete, bez posebnog odugovlačenja krivičnog postupka. Time bi se izbjegle duge procedure vođenja građanskih postupaka, a žrtva poštjedela ponovnog svjedočenja.

PREPORUKE

Na temelju naprijed iznijetih zaključaka, Centar za ženska prava je formulisao sljedeće preporuke koje su važne za unapređenje stanja u oblasti zaštite žrtava trgovine ljudima:

- Obezbijediti dosljednu implementaciju postojeće zakonske regulative u pogledu zaštite bezbjednosti i integriteta žrtava trgovine ljudima u krivičnom postupku.
- Uspostaviti praksu upotrebe posebne forme saslušavanja žrtava, kako bi se izbjeglo susretanje i suočavanje žrtve sa počiniocima i javnost isključila uvijek kada su ispunjeni zakonom propisani uslovi i kada to zahtijevaju okolnosti slučaja, a ne samo kada su u pitanju maloljetne žrtve, kako bi se smanjila ili izbjegla sekundarna viktimizacija žrtava;
- Preduzimati mjere na planu unapređivanja i daljeg usklađivanja domaćeg pravnog okvira sa međunarodnim standardima u oblasti zaštite žrtava trgovine ljudima.
- Izmijeniti Zakon o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja i predvidjeti osnivanje Fonda za naknadu štete, kako bi se žrtvama trgovine ljudima omogućilo ostvarivanje prava na naknadu štete od države, u situaciji kada se ta naknada ne može obezbijediti iz drugih izvora;
- Osigurati da obuke o međunarodnim standardima postupanja prema žrtvama trgovine ljudima budu inkorporirane u godišnje programe obavezne edukacije u sudstvu i tužilaštvu, kako se se obezbijedilo pravilno razumijevanje položaja i prava žrtava trgovine ljudima;
- Pojačati napore da se identifikuju potencijalne žrtve i obezbijediti kontinuiranu saradnju sa nevladinim organizacijama koje se bave zaštitom prava žrtava trgovine ljudima.
- Sprovoditi redovno nezavisno praćenje postupanja nadležnih institucija i sudske prakse, ne samo kroz analizu statističkih i kvalitativnih podataka o postupanju sudova i tužilaštva u ovim predmetima, već i kroz sistematsko praćenje postupaka pred svim institucijama uključenim u proces zaštite žrtava i gonjenja počilaca.
- Obezbijediti specijalizovanu pravnu pomoć i pravno zastupanje žrtava trgovine ljudima i pratiti kvalitet pružene pravne pomoći. Obezbijediti da žrtve ženskog pola imaju pravnu zastupnicu, ukoliko to žele.
- Obezbijediti poštovanje principa „nekažnjavanja“ žrtava trgovine ljudima za krivična dela koja su u vezi s njihovim položajem.
- Posebno je potrebno obezbijediti adekvatno praćenje podataka koji se

odnose na ostvarivanje prava na naknadu štete, kao i na broj žrtava trgovine ljudima koje su koristile pravo na besplatnu pravnu pomoć prije i u toku sudskog postupka.

- Obezbijediti efikasnu primjenu zakonskih odredbi koje se tiču oduzimanja imovine osobama osuđenim za krivična djela koja su u vezi sa trgovinom ljudima.
- Hitno inicirati pripremu adekvatnih programa resocijalizacije, reintegracije i praćenja statusa žrtava nakon okončanja sudskog postupka i izlaska iz Skloništa za žrtve trgovine ljudima.
- Obezbijediti nezavisni monitoring i izvještavanje o aktivnostima i rezultatima borbe protiv trgovine ljudima u Crnoj Gori.

WOMEN'S RIGHTS CENTER
CENTAR ZA ŽENSKA PRAVA

PODGORICA, 2016